

TÜRKİYE'DE KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI VE PLÂNLAMA TEŞKİLÂTİNİN ARAŞTIRMASI (*)

Dr. Korkut BORATAV

I — GİRİŞ :

Devlet plânlama teşkilâtı için Tolgay Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan tarafından hazırlanan Gelir Dağılımı Araştırması (GDA) (1) 1963 yılı için Türkiye'de millî gelirin, gelir büyüklüğüne göre sıralanmış aileler arasındaki dağılımını tesbite yönelmiştir. Bu, bilindiği gibi kişisel gelir dağılımı diye anılan kategoriye giren bir dağılım tipidir (2); buna rağmen araştırmada kullanılan malzeme bize tarımsal gelirin bölgeler arası dağılımı ve millî gelirin toplumsal sınıflar arası dağılımı bu gibi kişisel olmayan dağılım tipleri

(*) Bu çalışmanın çeşitli safhalarında bazı meseleleri tartışmak için bana zamanlarını veren ve böylece değerli yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Uğur Korum ve Tefvik Çavdar'a; Gelir Dağılımı Araştırması üzerinde tamamlayıcı bilgi veren sayın Yusuf Hamurdan'a teşekkür borçluyum.

(1) T. C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Gelir Dağılımı Araştırması (1963)*, SPD — Araştırma Şubesi, Eylül 1966. (Teksir edilmiştir.) Araştırmaya bundan sonra GDA kısaltması ile atıfta bulunacağız.

(2) Gelir dağılımında esas alınan birimler ve birimlerin sıralanması çeşitli kişisel gelir dağılımı kavramlarına götürür. Genel olarak bu hususta yapılacak tecih nihaî dağılımın şeklini de esaslı surette değiştirir. Bu meseleler için bk. Korkut Boratav, *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı (Kavramlar ve Metod Meseleleri)*, Ankara 1965, ss. 45-57. GDA'nda «Bu araştırma... fertleri... elde ettikleri toplam gelirin büyüklüğüne göre sınıflandırma gayesini gütmektedir» (italik bize aittir) ifadesi (GDA, Giriş, s. 1) bir dikkatsizlik ürünü olsa gerek, zira GDA nihaî olarak *aileler arası* dağılımı tesbite yönelmiştir. Ancak *fertler* ve *aileler* arası gelir dağılımlarının birbirinden çok farklı sonuçlar verdiği hususunun araştırmacılar tarafından ihmali, araştırmada izlenen temel metodun ileride belirtilecek en önemli zaaflarından biridir.

hakkında da zengin bilgi veriyor (3). Ancak biz bu incelemede GDA'nın kişisel gelir dağılımı ile ilgili yönü üzerinde duracağız.

Türkiye'de gelir dağılımı ile ilgili herhangi bir araştırmada kullanılacak istatistikî verilerin tümüne yakın bir kısmının GDA'nda yer aldığı ve kullanıldığı söylenebilir. Üstelik yapılan işlemler, düzeltme ve hesaplar bazı istisnalar dışında genel olarak adım adım ve açık bir şekilde gösterilmiştir. Bu iki meziyetin yanı sıra GDA'nın özellikle Bölüm, tablo ve sayfaların sıralanması açısından amatörce ve kötü bir tertip tarzı gösterdiğini, elle yapılmış sayısız düzeltmelere rağmen gözden kaçmış pek çok daktilo hatası ve bazı hesap hataları ihtiva ettiğini de söylemek mümkün. İşte GDA'nın bu meziyet ve kusurları birlikte ihtiva etmesi, sırf bu araştırmanın sınırları içinde kalarak Türkiye için genel ve kısmî kişisel gelir dağılımlarının tesbiti ile ilgili meseleleri ele alan ayrı bir incelemeyi hem mümkün hem de gerekli kılıyor. Mümkün kılıyor, çünkü GDA, konuyla ilgili bütün anlamlı verileri toplamış ve cömertçe sunmuş bulunmakta; gerekli kılıyor, zira sınırlı bir şekilde dağıtılmış bulunan teksir edilmiş metnin tertip tarzı, kullanışlı olmaktan çok uzaktır. Bu düşüncelere, GDA'nın bazı önemli metod hataları ile malûl bulunduğuna inandığımızı da eklersek bu makaleyi hazırlamada güttüğümüz amaç kendiliğinden ortaya çıkmış bulunacaktır: GDA'ndaki verilerle Türkiye için genel veya kısmî kişisel gelir dağılımları kurmak ne derecede mümkündür? Tesbit edilebilecek dağılımlar ne derecede anlamlıdır? Anlamlı dağılımlara ulaşılabilmekte ise bu dağılımların birbiriyle ve başka ülkelere ait dağılımlarla karşılaştırılması bizi ne gibi sonuçlara ulaştırıyor? Bu incelemede bu soruları cevaplandırmaya teşebbüs edeceğiz.

Araştırmada izlenen temel metodu açıkladıktan sonra; bu metodun sınırları içinde kalarak 1963 yılı için Türkiye'nin kişisel gelir dağılımını, bazı düzeltmeler yaparak sunuyoruz. Bunu takiben, izlenen temel metodu ve temel varsayımları kullanılan malzemenin sıhhat derecesini tartışarak bu çerçevede ulaşılan bir genel dağılımın ne derecede anlamlı olabileceğini araştırıyoruz. Mevcut kısmî dağılımların değerlendirilmesi, başka ülkelere bazı dağı-

(3) Tarım dışı sınıflar arası dağılım hakkında bazı göstergeler için bk. Sonuç Bölümü, Tablo 11, s. 20. Tarım kesiminde ise gelir dağılımına toprak dağılımından gidilmesi, tarımdaki toplumsal tabakaların gelir payları hakkında bazı bilgi sağlayabilmektedir. Ayrıca tarımsal gelirin dokuz bölge arasındaki dağılımı da tesbit edilmiştir. (Bölüm II, Tablo 1. 0. I - 1. 0. IX, ss. 66-8).

lımlarla ve birbirleriyle karşılaştırılması bu kesimi izliyor. Çalışmamız boyunca elde edilen bulguların, ve özellikle kısmî dağılımların karşılaştırılmasından ulaşılan bazı sonuçların iktisadî tahliline ve yorumuna teşebbüs etmedik; ancak sonuç kesiminde, elde edilen bulgularla Türkiye'de gelir dağılımının gelecekteki muhtemel seyri üzerinde tahminlerde bulunmanın mümkün olup olmadığını kısaca tartışıyoruz.

II — GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMASININ METODU :

Kişisel gelir dağılımlarını tesbitte genel olarak aile bütçesi anketleri; veya gelir vergisi beyannamelerinin bütün nüfusu veya nüfusun büyük kısmını kapsadığı ülkelerde sözü geçen beyannameler temel kaynakları teşkil eder (4). Bizde bu iki kaynak Türkiye çapında bilgi sağlamadığı için GDA tamamen farklı ve istisnaî bir yol izlemiştir: Birbirinden farklı kaynaklardan toplanan, fakat faal nüfusun tümünü ve millî gelirin hemen hemen bütününe kapsayan 27 adet kısmî dağılımın birleştirilmesi ile nihaî gelir dağılımının kurulması...

Aşağıda nihaî gelir dağılımının kurulmasında başvurulan kısmî dağılımlar ve bu dağılımların dayandığı kaynaklar gösteriliyor.

GRUP	KAYNAKLAR
A — İşçi ve Memurlar	
I — Genel ve katma büte memurları (332.200 kişi)	1963 Devlet Personel sayımı; askerî personel, ek görev ve vekâlet ücretleri hakkındaki bilginin eklenmesi ile.
II — İktisadi Devlet Teşekkülleri, Mahallî İdareler ve diğer kamu kurumlarında çalışan personel (135.000 kişi)	Emekli Sandığından sağlanan bilgi.
III — İşçi Sigortaları Kurumu'na bağlı işçiler (Eylül 1963'te prim ödeyenler) (710.800 kişi.)	İşçi Sigortaları Kurumu 1963 faaliyet raporu. Yıllık çalışma süresi için bazı düzeltmeler yapılarak.

(4) Boratav, *op. cit.*, ss. 24 - 25. Beyannamelerin dahi sıhhatli bir dağılımın tesbiti için mahiyetleri icabı bir hayli yetersiz olduğu söylenebilir. Bu meselenin tartışılması için bk. *İbid.*, ss., 25 - 33.

GRUP	KAYNAKLAR
IV — İşçi Sigortaları Kurumu'na 1963'te dahil olup Eylül 1963'te prim ödememiş işçiler (102.700 kişi).	VII. Gruptaki dağılıma uygun dağılım varsayımı.
V — T.C.D.D. İşçileri (6.900 kişi).	T.C.D.D. kayıtları
VI — Askeri Fabrika işçileri (26.900 kişi).	Askeri Fabrikalar kayıtları.
VII — İşçi Sigortaları ve diğer işçi yardım sandıkları dışındaki işçiler (344.800 kişi)	Tahminî dağılım
VIII — Götürü usulle gelir vergisine tabi ücretliler (56.400 kişi)	Vergi komisyonlarından toplanan ve Devlet İstatistik Enstitüsünce sağlanan bilgi; ikmalen tahakkuku yapılan pusulalar için tahminî dağılım.
IX — Özel bankalarda çalışan aylıklılar (17.600 kişi)	Türkiye Bankalar Birliği'nden sağlanan bilgi.
X — Muhtasar gelir vergisine tabi olup özel sektörde çalışan diğer aylıklılar (30.100 kişi).	Büyük Bankalardaki aylıklıların gelir dağılımına uygun dağılım varsayımı.
XI — Gelir vergisi dışında kalan ücretliler (105.600 kişi).	Antalya Bölge Araştırması'nda tesbit edilen ücretlilerin gelir dağılımına uygun dağılım varsayımı.
B — Emekliler :	
XII — Emekli Sandığından aylık alanlar (82.600 kişi)	Emekli Sandığından sağlanan bilgi
XIII — Maliye Bakanlığında aylık alan emekliler (82.800 kişi)	Maliye Bakanlığı Emekli İşleri Md.n-den sağlanan bilgi
XIV — T.C.D.D.'nden aylık alan emekliler (3.600 kişi)	TCDD Yardım Sandığı'ndan sağlanan bilgi
XV — Askeri Fabrikalardan aylık alan emekliler (2.000 kişi).	Askeri Fabrikalar Yardım Sandığı'ndan sağlanan bilgi

GRUP	KAYNAKLAR
XVI — İşçi Sigortaları Kurumu'ndan emeklilik, devamlı iş görmezlik ve ölüm aylığı alanlar (27.600 kişi)	İşçi Sigortaları Kurumu'ndan sağlanan bilgi.
C — (XVII) Beyannameli gelir vergisi mükellefleri (326.800 kişi)	Gelir vergisi beyannamelerinden çıkan dağılımın Devlet İstatistik Enstitüsü'nce hesaplanmış şekli ve dağılım üzerinde yapılan düzeltmeler
D — (XVIII) Götürü gelir vergisine tabi (küçük) ticaret ve serbest meslek erbabı (583.000 kişi)	Devlet İstatistik Enstitüsü'nden sağlanan bilgiden yararlanarak kurulan tahmini dağılım.
E. Tarım Kesimi	
XIX. Orta Kuzey bölgesi (487.400 aile)	1963 Genel Tarım Sayımı; tarım İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nden sağlanan bilgiden hareketle yapılan hesaplamalar.
XX. Ege bölgesi (626.900 aile)	
XXI. Marmara bölgesi (299.200 aile)	
XXII. Akdeniz bölgesi (360.700 aile)	
XXIII. Kuzey Doğu bölgesi (252.900 aile)	
XXIV. Güney Doğu bölgesi (277.600 aile)	
XXV. Karadeniz bölgesi (531.300 aile)	
XXVI. Orta Doğu bölgesi (327.400 aile)	
XXVII. Orta Güney bölgesi (352.200 aile)	

Kısmî dağılımlardaki kişilerin toplamı ile 1963 yılının faal nüfusla ilgili istatistikleri arasında tutarlılık sağlanabilmiş midir? Kısmî dağılımlarla elde edilen gelirler toplamı ile 1963 millî gelir istatistikleri arasında tutarlılık nasıl sağlanmıştır? Tarım kesiminde dağılımlar ailelere, tarım dışı kesimde kişilere dayandığına göre kişilerden ailelere nasıl geçilmiştir? Yapılan önemli düzeltme ve hesaplamaların (özellikle tarım kesiminde) mahiyeti nedir? Kısmî dağılımlar nasıl birleştirilmiştir? Bu soruların cevaplandırılması

nihaî dağılımın tesbitinde izlenen metodu gösterecektir.

İlk önce faal nüfus istatistikleri (5) ile kısmî dağılımlardan elde edilen kişiler (aileler) toplamı arasındaki tutarlılığa eğilelim: Hem İşçi Sigortaları'na bağlı, hem de genel ve katma bütçeli dairelerde çalışan 7.200 kişi ile, ücretliler grubunda görüldüğü halde ayrıca gelir vergisi beyannamesi vermiş olan 19.800 kişi, çift saymayı önlemek üzere grupların birinden düşüldükten sonra kısmî dağılımların işçi ve memur toplamları ile faal nüfusun ücretliler toplamı arasında eşitlik sağlanıyor. Ancak bu eşitlik; XI. grubun; faal nüfus istatistiklerindeki ücretliler toplamı ile I. - X. kısmî dağılımlardaki ücretliler toplamı arasındaki farktan meydana gelen bir bakiye grup olması ile mümkün oluyor. Faal nüfus tahminlerinde yer alan ücretsiz aile işçisi grubu kısmî dağılımlarda yer almıyor; buna karşılık kısmî dağılımların emekliler grubu faal nüfus istatistiklerinde görünmüyor. Ancak faal nüfus sınıflamasının «işveren» ve «kendi hesabına çalışanlar» grupları toplamının nazari olarak kısmî dağılımların «beyannameli mükellefler» ile «götürü gelir vergisine tabi ticaret ve serbest meslek erbabı» toplamına eşit olması gerektiği halde (6); faal nüfus tahminlerinin bu gruplar için verdiği toplam 997.000 kişi, kısmî dağılımlardan elde edilen toplam ise 909.800 kişidir; aradaki fark iki grup veri arasındaki tutarsızlığı gösteriyor. (7)

Millî gelir rakamları ile kısmî dağılımlardan ulaşılan gelirler toplamı arasındaki tutarlılık ise; beyannameli mükelleflerle götürü gelir vergisine tabi grubun (XVII. ve XVIII. dağılımlar) toplam gelirlerinin bakiye olarak hesaplanması ile sağlanmıştır. İzlenen yolu açıklayalım:

1963 yılı için 59 milyar TL'lik bir millî gelir rakamından hareket edilmiştir (8). Bu toplamdan 24,4 milyar TL'lik tarımsal ge-

-
- (5) GDA, Sonuç, s. 17, Tablo 10'da 1963 için faal nüfusun toplamı ve yapısı 1960 ve 1965 nüfusu sayımı rakamlarından yararlanılarak tahmin edilmiştir.
- (6) İleride açıklanacağı gibi götürü vergiye tabi olduğu tesbit edilen 394.000 kişi bu vergiden muaf küçük iş sahiplerinin tahmini toplamının eklenmesi ile 583.000'e çıkarılıyor. Bu yüzden bu grubu ileride zaman zaman «küçük ticaret ve serbest meslek erbabı» diye anacağız.
- (7) GDA, Sonuç, Tablo 11, s. 20'de bu tutarsızlık açıkça gözlenebilmektedir; ancak üzerinde herhangi bir mütalâada bulunulmamıştır.
- (8) Bu rakam 1963 için Devlet Plânlama Teşkilâtı (58,3 milyar T.L.) ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (59,8 milyar T.L.) verdiği millî gelir rakamları arasında yer almaktadır.

lir düşülmüş (9); kalan 34,6 milyar TL'nin tarım dışı kesimdeki fertlere dağıtılması prensip olarak kabul edilmiştir. Ancak İktisadî Devlet Teşekkülleri'nin ve diğer kamusal işletmelerin kârları (1,1 milyar TL) mahiyetleri yüzünden; mesken ve diğer gayri menkul gelirleri (2,4 milyar TL.) (10) ise dağılımı hakkında herhangi bir bilgi sağlanamadığı için toplamdan indirilerek dağılım dışı tutulmuştur. Böylece tarım dışındaki çeşitli gruplar, ve her gruptaki gelir dilimleri arasında dağıtılacak gelirler toplamı 31,1 milyar TL'na inmiştir. Ücretli-aylıklı gruplarla emeklilerin (11) bu toplamdan aldıkları payı dolaysız olarak hesaplamak mümkün adedilmiş; bunun için bu iki gruba dahil kısmî dağılımlar iki ayrı dağılımda toplanmış; ücretli-aylıklıların ve emeklilerin gelir dilimlerine dağılımını gösteren bu iki tabloda açık dilimlerin kapatılması ve her gelir dilimine tekabül eden ortalama gelirin tesbiti bazı varsayımlara dayanan işlemlerle mümkün görülmüş ve böylece bu iki grubun toplam geliri de (dağılımları ile birlikte) tesbit edilmiştir. İşçi ve memurların gelir toplamı olan 9,4 milyar TL. ile emeklilerin 0,8 milyar TL'lık gelirlerinden sonraki bakiyenin, yani 20,9 milyar TL'nin diğer iki gruba, yani beyannameli gelir vergisi mükellefleri ile küçük ticaret ve serbest meslek erbabına, ait olacağı varsayılmıştır. Gerçekte ise bu iki gruba ilgili vergi kaynakları, beyannameli mükellefler için 4,2 milyar; götürü vergiye tabi ticaret ve serbest meslek erbabı için ise 0,8 milyar gelir beyan veya tesbit etmektedir. Demek oluyor ki bu iki grubun vergi kaynaklarından tesbit edilen gelirleri ile bakiye usulü ile bu gruplara atfedilen gelirler arasında 15,9 milyar TL'lık bir fark beliriyor. Bu farkın vergi kaçakçılığı, vergiden kanunî kaçınma, muafliklar, ve vergicilik amaçları ile tanımlanan gelir kavramı ile millî muhasebe amaçları için geçerli olan iktisadî gelir tanımı arasındaki farktan doğduğu varsayılırsa; 15,9 milyar TL'nin tarım dışındaki işveren ve kendi hesabına çalışanları kapsayan iki grubun toplam gelirlerine eklemek ve gelir grupları arasında dağıtmak gerekecektir. Bunun

(9) Aşağıda belirtileceği gibi tarımsal gelirin dağılımı «toprak dağılımı yaklaşımı» (TDY) ve «ürünler dağılımı yaklaşımı» (ÜDY) diye adlandırılan iki ayrı yolla hesaplanmıştır. 24,4 milyarlık tarımsal gelir, ÜDY'nin ulaştığı toplama yakın (24,3 milyar T.L.); TDY'nin bölgesel gelirler toplamının (23,2 milyar T.L.) bir hayli üstündedir.

(10) Bu rakama gelir vergisi beyannamelerinden tesbit edilen 890 milyon TL'lık bir gayri menkul geliri dahil değildir.

(11) Emekli gelirlerinin millî gelir toplamının içinde bir kalem olarak yer almasının gerekçesi GDA, Sonuç, s. 18'de savunuluyor.

için de 15,9 milyar TL'nin ilk önce bu iki grup arasında paylaştırılması gerekmiştir. GDA'nda bu ameliyeler şöyle yürütülmüştür : Aslı kaynaklara göre götürü usulle vergiye tabi ticaret ve serbest meslek erbabı sayısı 394.000 kişi; bunların adam başına yıllık ortalama gelirleri 1969 TL görülmektedir. Gelir vergisinin kapsamı dışında olup ta kendi hesabına iş gören 189.000 kişinin bulunduğu tahmin edilmiş, böylece grup 583.000 kişiye çıkarılmış ve bu grupta **per capita** gelirin, vergi kapsamı dışında kalan 189.000 kişi de dahil olmak üzere, yani 583.000 kişinin tümü için eski ortalama 5 misli aşacağı, yani 9894 TL. olacağı tahmin edilmiştir. Bu tahminî ortalama gelir, grup için yeni bir tahminî toplam gelir (5,8 milyar TL) verir. Bu gelir, aslı kaynakların sağladığı dağılımlar dikkate alınarak gelir dilimleri arasında tahminî olarak dağıtılmıştır.

20,9 milyar TL'lik bakiyeden böylece dağıtılan 5,8 milyar TL çıktıktan sonra geriye kalan 15,1 milyar TL'nin beyannameli gelir vergisi mükelleflerinin gerçek gelir toplamlarını vereceği kabul edilmiştir. Bu toplam, sözü geçen grubun ortalama gelirlerinin 3,6 misli artması anlamına gelir; ilâve gelirin gelir dilimleri arasında dağıtılmasında, aslı beyannamelerden sağlanan dağılımdan hareket edilmiş ve ilâve gelirin dağılımı bu ilk dağılıma intibak ettirilmiştir (12).

Tarım kesimindeki gelir dağılımının tesbitinde iki ayrı yol izleniyor. Birincisi toprak dağılımı yaklaşımı (TDY) diye adlandırılmakta ve bununla dokuz tarım bölgesinin kısmî dağılımlarına ulaşılmaktadır. 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları'nda tesbit edilen bilgiler 9 tarım bölgesinden her biri için (topraksız ve arazisinin tamamını kiraya veren aileler de ayrı gruplarda toplanmak üzere) işletme büyüklüklerine göre aile sayısının, işlenen ve sahip olunan arazi genişliklerinin tesbitini mümkün kılıyor (13). Tarım sayımının yürütülmesinde ailelerden işletmelere ulaşıldığı için, tesbit edilen her grup içindeki işletme sayısının aile sayısına eşit olduğu varsayılabilmiş ve böylece tarımsal gelir dağılımında aileyi doğrudan doğruya birim almak mümkün olmuştur. «İllerden hareket edilerek dokuz tarım bölgesi için hektar başına TL olarak

(12) Bunun nasıl yapıldığını III. kesimde ayrıca ele alıp eleştireceğiz.

(13) D. İ. E.'nin yayınladığı 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları'nda sözü edilen bilgi dokuz bölgeye ayrılmamıştır; ancak D.İ.E. elindeki verileri dokuz bölge için düzenleyerek araştırmacılara vermiştir.

safi toprak ürünleri geliri» (14) bilinmektedir. Bu sayede her bölgenin işletme büyüklüklerine göre sıralanmış aile gruplarının elde ettiği safi toprak ürünleri geliri tesbit edilmiş oluyor. Ancak bu gelire, **hayvancılık gelirlerini** eklemek; safi gelir içinde yer alan **ücret**, ve araziyi işleten ve sahip olanlar arasında ayniyet yoksa bahis konusu olan **kira** ödemelerinin gerektirdiği düzeltmeleri yapmak zorunludur. Hayvanlık gelirlerinin dokuz bölgeye dağılımı carî tarım istatistiklerinden yararlanılarak hesaplanabilmektedir. 1963 Tarım Sayımı istatistiklerinde ise her bir hayvanın Türkiye çapında işletme büyüklüklerine dağılımı mevcuttur. Her bölgenin toplam hayvancılık gelirinin, bölge içindeki işletme büyüklüklerine dağıtılmasında ise, hayvanlardan herbirinin Türkiye çapında işletme büyüklüklerine dağılımının her hayvan geliri için, her bölgeye uygulanabileceği kabul edilmiş; farklı bir ifadeyle, bölgelerden herbirinde her hayvan gelirinin dağılımının (toplamının farklı olmasına rağmen) diğer bölgelerle aynı olduğu varsayılmıştır. Böylece bölgelerin toprak ürünleri gelirinin dağılımına hayvancılık gelirlerinin dağılımı eklenebilmiştir.

Türkiye çapında işletilen araziler toplamı ile sahip olunan araziler toplamı arasında 182.274 hektarlık bir fark mevcuttur (15). Ödenen kiralar toplamı ile elde edilen kira gelirleri toplamının eşit olması için, bu fark, dağılımın genel karakterini bozmama amacı güden bazı işlemlerle giderilmiştir. Daha sonra, her işletme grubundaki aileler toplamının sahip oldukları arazi ile işlettikleri arazi arasındaki fark kira ödemelerinin yönünü (16) ve büyüklüğünü tayin etmiştir. Hektar başına kira her bölge için «DPT'nin Tarım Sektörü ilgililerince yapılan bir ankete dayanarak» (17) araştırmacılar tarafından tahmin edilmiştir.

Tarımsal ücret gelirlerinin, veya GDA'nın terimiyle «ücret transferleri»nin tarımsal gelirler toplamına oranı, Hindistan ve Pakistan'daki oranlar da incelendikten sonra, % 5,8 tahmin edilmiştir. Bu, 1,35 milyar TL'na eşit olup; 1.500.000 kişilik bir tarım iş-

(14) GDA, Bölüm II, s. 1. (İtalik bize ait)

(15) Aslında, işletilen hazine topraklarının 182.274 hektardan daha büyük bir fark yaratacak genişlikte olması gerekirdi. Ancak «sahip olunan arazi» ile ilgili soruya tarım sayımında verilen cevaplarda hazine arazisi işleyenlerin büyük kısmının kendilerini arazinin sahibi göstermeleri beklenir.

(16) Fark pozitifse, gruptaki ailelerin gelirlerine hesap edilen kiralar eklenmiş; negatifse yapılan kira ödemeleri gelirlerden düşülmüştür.

(17) GDA, Bölüm II, s. 22. Tablo 1.0'a el yazısı ile eklenen not.

çileri grubunun (18) yılda ortalama 150 gün 6 TL gündelikle çalıştığı varsayılırsa ulaşılabilecek toplamdır.

Bu varsayımlardan sonra tarım kesimindeki işgücü arzı ve işgücü talebinin işletme büyüklüklerine göre dağılımının tahmini, ücretli istihdamın dağılımının hesaplanmasında temel teşkil etmiştir. Kendi işletmesi için de dahil olmak şartı ile, tarımsal nüfusun işgücü arzının ailelerin işletme grupları arasındaki yüzdelerle gösterilen dağılımına uyduğu varsayılmıştır. Hayvan ve toprak ürünleri toplamının işletme grupları arasında yine yüzdelerle ifade edilen dağılımının, işgücü talebinin işletme grupları arasındaki nisbî dağılımını temsil ettiği kabul edilmiş; ancak tarım makineleri kullanan işletme grupları için işgücü talebini kısacak bazı düzeltmeler yapılmıştır (19). Böylece işgücü arz ve talebinin yüzdelerle işletme grupları arasındaki dağılımını veren bir seriye ulaşıyor ve her işletme grubu için arz-talep farkı yine toplamın bir yüzdesi olarak gösterilebiliyor. Ancak ilk varsayımlara göre toplam faal tarımsal nüfusun % 15'inin (20) fiilen ücretli işçi olarak çalışacağı kabul edildiği için, yüzdelerle ifade edilen arz-talep farkları toplamını \pm % 15 yapacak ilâve düzeltmeler de gerekmiştir. Böylece her işletme grubunun tarımsal işgücü piyasası için safi işgücü arzı veya talebi faal nüfusun bir yüzdesi olarak gösterilmiş; bunlar işçi sayısına çevrilmiş ve yıllık 150 çalışma günü ve 6 TL gündelik hesabı ile her grubun ödediği veya elde ettiği net ücretler tesbit edilmiştir. Türkiye için yapılan bu tesbitin dokuz bölgeye uygulanması için ücret **gelirleri** ile ücret **ödemeleri** için farklı yollar izlenmiştir. Ücret **gelirlerinin** 50 dekardan küçük işletme gruplarına gideceği varsayılmış ve her işletme grubuna aile başına düşen ortalama ücret (Türkiye ortalaması) her bölgenin işletme gruplarındaki ailelere, (bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra) uygulanmıştır. 50 dekarı aşan işletme gruplarını ilgilendirdiği kabul edilen ücret **ödemeleri** için, her işletme grubunun (Türkiye için) toprak ve hayvan gelirleri toplamı içinde ücretlerin payı tesbit edilmiş; bu oran bazı key-

(18) Bütün bu oran ve rakamlar tamamen tahminîdir ve meselâ *GDA*, Sonuç, s. 17, Tablo 10'da, nüfus sayımlarından hareketle tahmin edilen tarım işçileri sayısı olan 940.800 kişi ile tutarlı değildir.

(19) Tarım makinelerinin işletme büyüklüklerine göre dağılımı 1963 Genel Tarım Sayımı'nda tesbit edilmiştir.

(20) % 15'lik oran da kaba bir tahmindir ve 1.500.000 kişilik tarım işçisini verebilmesi için tarım kesimindeki faal nüfusun 10.000.000 kişi olması gerekirdi. Gerçekte ise bu son rakam *GDA*, Sonuç, s. 17, Tablo 10'da 9.835.400 olarak hesaplanmıştır.

fi düzeltmeler yapılarak, her bölgedeki işletme gruplarının daha önce hesaplanan toprak ve hayvan gelirleri toplamına uygulanmıştır. Böylece dokuz bölge için her işletme grubunun elde ettiği ücret geliri; grupların toprak ürünleri, hayvancılık gelirleri ve (artı veya eksi işaretli) kiralardan meydana gelen gelirlerine eklenmiş; ödediği ücretler ise gelirler toplamından düşülmüştür. İşletme büyüklüklerine tekabül eden aile sayıları ve her grubun toplam ve ortalama aile gelirlerini gösteren dokuz bölgeye ait çokluk dağılımları böylece tesbit edilmiştir (21).

Tarımsal gelirlerin dağılımında izlenen ikinci yola GDA'nda «Ürünler Dağılımı Yaklaşımı» (ÜDY) deniliyor ve bu yaklaşımda bölgelere göre dağılım araştırılmadan Türkiye için tek bir tarımsal gelir dağılımı elde ediliyor. Her iki yaklaşım arasındaki aslî fark toprak ürünleri gelirinin dağıtılmasından doğuyor: 49 adet tarımsal ürünün Türkiye çapında safi üretim değerleri bilinmektedir. Ayrıca, tarım sayımı, her ürünün fizikî birimlerle ifade edilen üretiminin Türkiye için işletme büyüklüklerine göre dağılımını tesbit etmiştir. ÜDY'nda her bir üründen elde edilen safi gelirin işletme grupları arasındaki dağılımının, aynı ürünlerin fizikî üretimlerinin dağılımı ile ayniyet gösterdiği varsayılmış ve 49 ürünün safi gelir toplamları işletme grupları arasında bu varsayıma göre dağıtılmıştır. Bu, toprak ürünleri gelirinin genel dağılımını vermektedir. Hayvancılık gelirleri, kira ve ücretler ise; bölgeler arasında ve bölge içi dağıtım işlemleri hariç, TDY'na uygun olarak, ancak Türkiye çapında, işletme gruplarına dağıtılıyor ve böylece tarımsal gelir dağılımı tek bir tabloda ifade ediliyor.

Her iki yaklaşımda kullanılan verilerin güvenilirlik derecesi aynı ise; ÜDY'nin Türkiye çapında işletme büyüklüklerine göre değişen fizikî verim farklarını, hattâ mahallî fiziki verim farklarını (22); TDY'nin ise bölgeler arası fiat ve parasal maliyet farkları-

(21) Ailelerin işletme büyüklüklerine göre sıralanması ile ortalama gelir büyüklüklerine göre sıralanması, toprak ürünleri gelirlerine diğer gelirler katıldıkça ayniyet göstermez oluyor. Arazisinin tamamını kiraya veren küçük toprak sahipleri grubunun çokluk dağılımındaki (ortalama gelire göre) sıralanması aşağı yukarı her bölgede değişmekte; topraksız aileler, Kuzey Doğu, Karadeniz ve Orta Doğu bölgelerinde ortalama geliri en düşük grup olarak belirmektedir.

(22) ÜDY, ürünlerin fizikî üretimi ile ilgili anket sorularına ailelerin verdiği cevaplara dayandığı için işletme büyüklüğüne göre ve bölgeler arası fizikî verim farklılıklarını yansıtır; ancak ankette fiatlar ve parasal maliyetle ilgili soru olmadığı için çeşitli ürünlerin üretim değerlerinin tesbitinde Türkiye için mevcut global verileri kullanır.

nı (23) daha iyi yansıttığı söylenebilir. Ancak, sırf istatistikî açıdan, aynı nüfus için farklı sayılarda gelir dilimi veya ortalama gelir büyüklüğü veren iki dağılımdan daha ayrıntılı olanın bizi daha sıhhatli bir nihaî dağılıma götüreceği kabul edilirse ÜDY'na kıyasla 9 misli daha fazla gelir grubu sağlayan TDY'nın tercihi gerekecektir. Bu sebeple, biz bu incelemede ÜDY'nı ihmal ederek TDY'nı esasa aldık.

Görülüyor ki nihaî gelir dağılımının dayandığı 27 kısmî dağılım birbirinden farklı şekillerde hesaplanmıştır. İşçi-memur ve emeklilerin dağılımları aslî veriler üzerinde çok köklü değişiklikler ve yeniden hesaplamalar yapılmadan; tarım dışındaki işveren ve kendi hesabına çalışanların toplam geliri bakiye olarak tahmin edilip, mevcut verilerin sağladığı dağılımlara intibak ettirilmiş; tarımsal dağılım için çeşitli gelir tiplerini kapsamak amacı ile toprak ürünleri gelirlerinin dağılımından hareketle çok sayıda ekleme ve düzeltme yapılmıştır.

Kısmî dağılımların nihaî gelir dağılımına ulaşmak üzere birleştirilmesinde izlenen yolu da özetleyelim. Bazı kısmî dağılımlar, ilk malzeme olarak **gelir dilimleri** ile ifade edilmiş olup dilimlere tekabül eden ortalama gelirler bilinmemektedir. Bazılarında ise gelir grupları **ortalama gelir büyüklükleri** ile ifade edilmiştir veya dilimlere tekabül eden ortalama gelirleri doğrudan doğruya hesaplamak mümkündür. Bu ikinci hallerde dahi, kısmî çokluk dağılımlarının herbiri gelir dilimleri ile ifade olunmuş ve ilk safhada ortalama gelir büyüklükleri üzerindeki bilgi ihmal edilmiştir. Nihaî dağılımın hesaplanmasından önce kısmî dağılımlar beş grupta toplanmış ve tarımcı nüfusun, ücretlilerin, emeklilerin, beyannameye tabi gelir vergisi mükelleflerinin, küçük ticaret ve serbest meslek erbabının gelir dağılımları ayrı ayrı gösterilmiştir (24). Çeşitli kısmî çokluk dağılımlarını birleştirirken, dağılımlardan herbirindeki gelir dilimleri arasında ayniyet olamayacağına göre her dilim içinde «düzgün dağılım» (25) varsayılmıştır. Bu varsayım sayesinde

(23) TDY «illerden hareketle» (GDA, Bölüm II, s. 1) hektar başına safi toprak ürünleri değerine dayandığına göre ürünlerin ve maliyet unsurlarının il seviyesinde ortalama fiatlarını kullanmakta olsa gerektir.

(24) Son iki grup XVII. ve XVIII. kısmî dağılımlarda ve birer tabloda ifade edildiği için birleştirme ameliyesi bunlar için bahis konusu değildir. Aynı şey ÜDY'na göre tarımsal gelir dağılımı için de doğrudur.

(25) Bu varsayıma göre meselâ 2501-7500 TL'lık bir gelir diliminde 10.000 kişi varsa, her 1 TL'lık aralığa 2 kişi ($10.000 \div 5.000$) düşmektedir ve dilimi

de farklı gelir dilimlerini ve bunların çokluklarını parçalamak veya birleştirmek mümkün olmuştur. Açık gruplar zorunlu olarak keyfî olan işlem ve varsayımlarla birleştirilmiştir.

Tarım kesiminde aileler arası; tarım dışı kesimde ise gelir beyan eder fertler arasındaki gelir dağılımı tesbit edilmiştir. Tarım dışındaki dört büyük grubun dağılımını tarımsal dağılımla birleştirebilmek için bunları aileye çevirmek gerekmiştir. Çeşitli toplumsal grupların aile yapıları ve aile içi çalışma oranları; gelir, seviyesi ile aile büyüklüğü, gelir seviyesi ile aile içi çalışma oranları arasındaki ilişkiler bilinmediğinden bazı sun'î varsayımlara başvurulmuştur. 1963 için toplam ve tarım dışı aile sayısı tahminleri ile tutarlılık sağlamak gözetilmiş ve bunun için; a) ücretliler ile küçük ticaret - serbest meslek erbabı gruplarında gelir kazananların 0,54'ünün aile reisi olduğu; farklı bir ifadeyle her ailede 1,85 çalışan veya gelir kazanan fert bulunduğu (26); b) beyannameli mükelleflerden herbirinin aile reisi olduğu, yani bu grupta her aile içinde gelir elde eden bir kişi bulunduğu (27); c) tarım dışı aileler toplamı ile daha önceki üç grubun ailelere çevrilmesi sonunda ortaya çıkan toplam arasındaki fark **bakiye** olarak (119.800 aile) emekli ailelerinin sayısı varsayılmıştır. Her gelir grubundaki kişiler aile sayısına çevrilirken tekabül ettikleri gelir büyüklüğünün, aileye çevirme oranının tersine eşit bir katsayı ile çarpılarak yükseltilmesi gerekir (28).

Aile esasına çevrilen dört büyük tarım dışı grup, önce tarım dışı gelir dağılımını verecek şekilde kendi aralarında; daha sonra da (hep aynı birleştirme metotları uygulanarak) tarımsal gelir dağılımlarının her ikisi (ÜDY ve TDY) ile ayrı ayrı birleştirilerek Türkiye için iki ayrı gelir dağılımı tesbit edilmiştir. Herhangi bir ge-

(başka bir dağılımla birleştirirken doğan zorunluluk yüzünden) 2501 - 6000 TL'lik bir alt dilime bölmek gerekse, bu ikinci dilimde 7.000 kişi gösterecektir.

- (26) $1 \div 0,54 = 1,85185$...Bu iki ifadenin aynı anlama geldiği araştırmada belirtilmiyor. Bu varsayım sonucu, 1.842.200 kişilik işçi - memur grubu 994.800 aileye; 583.000 kişilik götürü vergiye tabi grup 314.800 aileye çevriliyor. *GDA*, Sonuç, Tablo 11, s. 20'de bu son rakam yerine herhalde bir hesap hatası yüzünden 341.632 verilmiş.
- (27) Bu, 326.800 beyannameli mükellefin 326.800 aile olarak kabulü demektir.
- (28) Meselâ ücretli grupta herhangi bir gelir diliminin ortalama gelir büyüklüğü 1,85185 ile; buna tekabül eden ücretli sayısı ise 0,54 ile çarpılarak çokluk dağılımı aile esasına çevrilmiş olur.

lır dağılımı, her dilimdeki aile ve gelirler kümülâtif yüzdelerle ifade edilirse, bir Lorenz eğrisi ile gösterilebilir. Lorenz eğrisi üzerinden, çokluk dağılımında muntazam olarak görülmeyen yüzde aralıkları okunabilir; ve böylece gelirin aile beşte bir (dörtte bir veya onda bir) grupları arasındaki dağılımı tesbit edilmiş olur. GDA'nda bu; Türkiye, tarım-dışı ve tarım kesimleri dağılımları için yapılmıştır.

GDA'nda izlenen temel metot budur. Metodu bir bütün olarak tartışmadan önce, bu metodun çerçevesi içinde kalarak elde edilebilecek gelir dağılımını sunmak yerinde olacak. Ancak, GDA'nda tesbit olunan nihaî dağılımı bu amaç için dahi kullanmak imkânı göremiyoruz; zira uygulanan metodun sınırları içinde dahi caiz olmayan ve düzeltilmesi mümkün bazı hata ve eksiklikler vardır. Aşağıdaki kesimde bu düzeltmeleri yapıp, **açıklanan metot çerçevesi içinde** ulaşılabilecek en sıhhatli gelir dağılımını tesbite teşebbüs ediyoruz.

III — TÜRKİYE İÇİN DÜZELTİLMİŞ BİR GELİR DAĞILIMI TAHMİNİ

Kişisel gelir dağılımını Türkiye için yeniden tahmine teşebbüs etmeden önce, genel olarak kişisel gelir dağılımlarının istatistikî olarak ifadesinde kullanılan ölçü ve tekniklere kısaca temas edelim.

Hangi şekilde ve ne gibi ölçülerle ifade edilirse edilsin kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen fert, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren çokluk dağılımlarıdır. Çokluk dağılımı tablolarının blok diagramlara veya istatistikte çok kullanılan dağılım eğrilerine çevrildiği malûmdur. Gerek gelirlerin, gerekse tüketici birimlerin bir tabloda basit ve kümülâtif **yüzdelerle** ifadesi ise farklı aile ve gelir büyüklüklerine dayanan; çeşitli zamanlara, ülkelere ve gruplara ait dağılımların karşılaştırılmasını mümkün kılar. Yüzdelerle ifade edilen böyle bir dağılımın en elverişli ve en çok kullanılan diagramlı ifadesi, bildiği gibi Lorenz eğrisidir (29).

(29) Oldukça iyi bilinen ve GDA'nda da kullanılan Lorenz eğrisi tekniğini ayrıca açıklamayı gereksiz gördük. Lorenz eğrisi ile birlikte gelir dağılımının diğer grafikli ifadeleri için bk. M. J. Bowman, «Kişisel Gelir Dağılımının Grafikli Bir Tahlili», (Çev. K. Boratav), *Iktisat Çevirileri*, S.B.F. Yayınları, Ankara 1964, ss. 1 - 18.

Gelir dağılımlarının eşitsizlik derecelerini tablo ve diagramlarla göstermek ve karşılaştırmak yerine, çokluk dağılımlarının temerküz ve çarpıklıklarını tek bir oran veya ölçü ile özetlemek tercih edilebilir; hattâ karşılaştırılacak dağılımlar çok sayıda ise, dağılımı tek bir oranla özetlemek zorunlu da olacaktır. Ancak teklik edilen ölçü ve oranların birbirinden farklı sonuçlar vermesi, en uygun oranın seçilmesini güçleştiriyor (30). Biz bu çalışmada çeşitli dağılımlar için **Gini'nin Temerküz Oranı**'nı hesaplayıp kullanmayı tercih ettik. Bu tercih, temerküz oranının en sağlam eşitsizlik göstergesi olduğuna inanmamız yüzünden yapılmadı. Bir kere uluslararası genel veya kısmî gelir dağılımlarının karşılaştırılmasında en ziyade kullanılan ölçü Gini oranıdır; bu yüzden elimizdeki çeşitli dağılımları çok sayıda uluslararası veri ile karşılaştırmamız mümkün oluyor. İkinci olarak temerküz oranı, doğrudan doğruya çokluk dağılımındaki mutlak sayılardan hesaplanmakla birlikte, matematiksel olarak Lorenz eğrisi ile ilgilidir. Fiilî eşitsizliği gösteren eğri ile mutlak eşitliği gösteren köşegen arasındaki alan, köşegenin altındaki üçgenin alanına bölünürse elde edilecek oran temerküz oranına eşittir (31).

Temerküz oranı, çokluk dağılımındaki bütün mümkün gelir çiftleri arasında (işaretler dikkate alınmaksızın) hesaplanan farkların ortalamasının, gelirlerin aritmetik ortalamasının iki misline bölünmesi ile elde edilen orandır.

Gelirler y , terimlerin (gelirlerin) sayısı N , çokluklar f , gelirlerin aritmetik ortalaması X ile gösterilirse :

$$\text{Farklar ortalaması : } \Delta = \frac{1}{N^2} \sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^n \left\{ |y_j - y_k| f_j f_k \right\}$$

(30) İstatistik ders kitaplarında kullanılan çeşitli dağılma ölçülerinin yanısıra, özel olarak gelir dağılımları için Gini temerküz oranından başka yine Gini'nin δ 'sı (*Ibid.*, s. 8 n.), Pareto ∞ 'sı (*Ibid.*, s. 2 n. ve O. Lange, *Introduction to Econometrics*, Warszawa 1959, Pergamon Press, ss. 185-193); gelirlerin logaritmalartının standart sapması (Simon Kuznets, «Distribution of Income by Size», *Economic Development and Cultural Change*, January 1963, Vol. XI, No. 2, Part 2) gibi ölçüler teklif edilmiş ve uygulanmıştır. Özellikle gelir dağılımı için kullanılacak çeşitli istatistikî eşitsizlik ölçülerinden bazılarını D. Yntema'ya atfen M. J. Bowman saymaktadır. (*op. cit.*, ss. 10 - 11, 10 n.).

(31) Matematiksel ispat için bk. M. G. Kendall and A. Stuart, *The Advanced Theory of Statistics*, Vol. 1, London 1963, Charles Griffin and Co., ss. 48-49.

Temerküz oranı : $G = \frac{\Delta}{2X}$ ile gösterilir (32).

Bizim bu çalışmada kullanacağımız G, mutlak eşitlik halinde sıfıra, mutlak eşitsizlik halinde bire eşit olur; yani G'nin değeri küçüldükçe eşitsizlik azalmaktadır; değeri büyüyerek bire yaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır.

GDA'nda olduğu gibi dağılımları nihaî olarak hem gelir hem ailelerin yüzdeleri ile özetleyen ve bunu Lorenz diagramı ile gösteren bir yaklaşım, herhangi bir eşitsizlik ölçüsü kullanacaksa bu, herhalde temerküz oranı olmalıdır.

Lorenz eğrisi ile çokluk dağılımı eğrileri arasındaki ilişkinin de burada kısaca belirtilmesi gerekiyor. Çokluk dağılımında her ailenin gelirlerinin **eşit oranda** artması, yüzdelerle ifade edilen dağılımdan çıkan Lorenz eğrisini sabit tutar; mutlak gelir büyüklüklerine dayanan çokluk dağılımı eğrisini sağa kaydırır. Buna mukabil her ailenin gelirinin **eşit miktarda** artması (düşük gelirlilere daha yüksek oranda gelir ilâvesi anlamına geldiği için) Lorenz eğrisini eşitliğe doğru yaklaştırır; çokluk dağılımı diagramında ise yatay eksenin boyutları eklenen gelirler kadar büyütülürse, eğri, gelirdeki değişikliklere rağmen sabit kalır.

Bu son husus, Türkiye'de gelir dağılımının tesbiti için yaptığımız düzeltmelerden ilkinin açıklamak amacını güdüyor. GDA'nda kullanılan teknikler ve yapılan hesaplar üzerinde yaptığımız değişiklikleri anlatmaya artık başlayabiliriz.

a) Beyannemeli gelir vergisi mükellefleri grubunun gelir dağılımı ile ilgili düzeltmeler.

Yukarıda açıklandığı gibi beyannemeli gelir vergisi mükelleflerine ait kısmî dağılımın hesaplanmasında bazı özel işlemler ge-

(32) Farklar ortalamasının ve temerküz oranının hesaplanması ve değerlendirilmesi için: *Ibid.*, ss. 46 - 51; S. Kuznets, «National Income», *Encyclopedia of the Social Sciences*, ss. 205 - 224; H. Dalton, *Some Aspects of the Inequality of Incomes in Modern Communities*, London 1949, Routledge, and Kegan Paul, Appendix; M. J. Bowman, *op. cit.*, ss. 13 - 14; G. Udny Yule and M. G. Kendall, *An Introduction to the Theory of Statistics*, New York 1950, Hafner Publishing Co., s. 146; O. Eltetö, «Analysis of the Types and Characteristics of the Income Distributions», *The Standard of Living*, (ed. M. Mod), Budapest 1962, Akademiai Kiado, ss. 225 - 229; H. T. Oshima, «International Comparisons of the Size Distribution of Income» *Review of Economics and Statistics*, Nov. 62

rekmedir. Bakiye yoluyla, bu grup gelirlerinin toplamı bilinmiyor varsayılmıştır. (15.100.188.000 TL) Bu toplamın dağılımı ise bilinmiyor; ancak elimizde bu dağılımın tesbitinde hareket noktası olabilecek «beyan edilmiş gelirlerin dağılımı» mevcuttur. Bu ikinci dağılım (33) 4.277.764.600 TL'lık bir geliri kapsamaktadır. Mükellef sayısı ise (her iki halde) 326.574 tür. Beyan edilen gelirlerle gerçek gelirler toplamı arasındaki 11 milyar TL'na yakın fark, kaçakçılık, vergiden kaçınma, muafiyetler, kanunen gelir sayılmayan gerçek gelirlerin varlığı gibi sebeplere bağlanabilir. Meselemiz elimizdeki dağılımdan, bütün gelirleri kapsayan gerçek dağılıma geçmektir; farklı bir deyimle, eksik gelirleri çeşitli gelir grupları arasında dağıtmaktır.

Elde, eksik gelirlerin dağılımı hakkında herhangi bir bilgi yoksa iki metot teklif edilebilir: Her mükellef için **eşit oranda** eksik gelir varsayımı veya her mükellef için **eşit miktarda** eksik gelir varsayımı... Eşit oranlı eksik gelir varsayımına göre gelir dağılımını yeniden kurmak için beyan edilmiş gelirler toplamı (4.277.764.600), bakiye yoluyla tesbit edilen (gerçek) gelirler toplamına (15.100.188.000) bölünür. Elde edilen oran (3,5299) eldeki çokluk dağılımından tesbit edilen (34) ortalama gelir büyüklükleriyle çarpılırsa, ilk dağılımdaki fert sayılarına tekabül eden yeni ortalama gelirleri gösteren dağılım, beyannameli mükelleflerin gelir dağılımı kabul edilir (35). Bu yeni dağılımla ilk dağılım gelir ve aile **yüzdeleri** açısından aynıdır ve Lorenz eğrisinde bir değişmeye sebep olmaz. Çokluk dağılımı eğrisini ise sağa kaydırır.

Eşit miktarda eksik gelir varsayımı kabul edilirse beyan edilmiş gelirlerin aritmetik ortalaması (13.091,70 TL) gerçek gelirlerin aritmetik ortalamasından (46.212, 71 TL) çıkarılır. Elde edilen fark (33.121,01 TL) ilk dağılımdaki ortalama gelir büyüklüklerine eklenir. Böylece eski çokluklara tekabül eden yeni ortalama gelirleri gösteren çokluk dağılımı beyannameli mükelleflerin gelir dağılımı kabul edilir. Bu dağılım beyan edilen gelirlerin dağılımına kıyasla düşük gelirli grupların gelirlerini daha yüksek oranda artırır ve Lorenz eğrisini eşitliğe yaklaştırır. Çokluk dağılımı eğrisini

(33) *GDA*, Bölüm I, S. 82, Tablo 36.

(34) *Ibid.*, Bölüm I, s. 82, Tablo 36'nın üçüncü sütunundaki sayıların dördüncü sütuna bölünmesi ile.

(35) Eksik gelirlerin yalnız vergi kaçakçılığından doğduğunu kabul etsek idik bu varsayım gelir seviyesi ne olursa olsun her mükellefin aynı oranda vergi kaçırdığı anlamına gelirdi.

ise, yatay eksenin boyutları, gelir toplamlarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark kadar büyütülürse, sabit tutar.

Elimizde bu iki varsayımı sınamak için mevcut yegâne veriler Antalya Bölge Araştırması'nın, GDA'nda zikredilen bazı bulgularından ibarettir. 1143 (1077) mükelleften mürekkep bir grubun (36) gelir vergisi için beyan edilen gelirlerinin dağılımı ile bağımsız olarak tesbit edilen gerçek gelirlerinin dağılımı ayrı tablolarda gösteriliyor (37).

Nihaî dağılımın hangi metotla daha sıhhatli olarak tesbitinin mümkün olduğunu araştırmak için, Antalya Bölge Araştırması'nın beyan edilen gelirlerin dağılımı tablosundan hareket edilerek, eşit oranda ve eşit miktarda eksik gelirler varsayımları bu tabloya ayrı ayrı uygulanmıştır (38). Bu **iki ayrı düzeltme** yoluyla ulaşılan dağılımlar, Lorenz eğrileri ve temerküz oranları kullanılarak, bilinen gerçek dağılımla karşılaştırılmıştır. Gerçek - bilinen - dağılımın temerküz oranına G_g ; eşit **oranlı** eksik gelirler varsayımının beyan edilen gelirlerin dağılımına uygulanması ile elde edilen dağılımın temerküz oranı G_o ; eşit **miktarlı** eksik gelirler varsayımının uygulanması sonucunda ulaşılan dağılım temerküz oranı G_m ile gösterilirse :

$$G_g = 0,523$$

$$G_o = 0,571$$

$$G_m = 0,306 \text{ bulunmuştur.}$$

Gerçek dağılımın eşitsizlik derecesi her iki dağılımın arasında yer almakla birlikte, **eşit oranlı eksik gelirler** varsayımının gerçeğe (eşit miktarlı eksik gelirler varsayımına kıyasla) çok daha yakın bir sonuç verdiği görülüyor.

Bu sonuç ve sağduyu, beyannameli mükelleflerin gelir dağılımını tahminde her gelir grubunda aynı oranda eksik gelir bulunduğunu varsayarak beyan edilmiş gelirlerin dağılımını buna göre düzeltmemize yol açtı.

GDA'nda izlenen yol ise, eşit miktarlı eksik gelirler varsayımına biraz daha yakın görülmekle birlikte; bu varsayımın dahi tutar-

(36) Tahkik edilen mükellef sayısı 1145, beyannamelerde görülen mükelleflerin sayısı 1077'dir. Aradaki farkı gösteren 68 mükellef gerçekten gelir elde ettikleri halde vergi beyannamelerinde zarar göstermişlerdir.

(37) GDA, Bölüm I, ss. 86 - 87, Tablo 36 - 37.

(38) Gerçek gelirler toplamının beyan edilmiş gelirler toplamına oranı 2,01, gelirlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark 6907 TL'dir.

lı bir uygulaması yapılmamıştır. Beyannameli gelirlerin çokluk dağılımı üzerinde orijinal serinin ortalama geliri olan 12.720 TL grubuna (39) yeni ortalama gelir olan 46.200 TL gelecek şekilde bir kaydırma (40) yapılarak 15,1 milyar TL'nin beyannameli mükellefler arası dağılımına gidilmiştir. Bu «kaydırma»nın uygulanmasındaki güçlük, Sonuç Bölümü Tablo 12'nin; Bölüm I, Tablo 36 ile karşılaştırılmasında ortaya çıkıyor. Çokluklar sabit tutularak yukarıya doğru altı dilim (41) kaydırılan ortalama gelir büyüklüklerinin yeni sıralaması ile eski çoklukların (mükelleflerin) yeni bir dağılım meydana getirmesi için, mükellef gruplarının da 31'den 25'e inmesi gerekiyor. Üstelik böylece tesbit edilen yeni çokluk dağılımının gelirler toplamının 15,1 milyar; mükellefler toplamının ise eskisi gibi 326.754 olması zorunludur. GDA'nın «kaydırma» metodu bu çeşitli zorunluluklar arasındaki tutarlılığı ancak rakamlar üzerinde keyfî oynamalar yaparak sağlayabilmektedir (42).

Böylelikle düzenlenen Tablo 12'yi Türkiye için gelir dağılımının hesaplanmasında esas alınan kısmî dağılımlardan biri olarak kabul imkân göremediğimiz için; beyan edilen gelirlerin dağılımına eşit oranlı eksik gelirler varsayımının yukarıda açıklanan şekilde uygulanması sonunda elde edilen Tablo I, beyannameli mükelleflerin gelir dağılımı olarak kabul edilmiştir. GDA'ndaki Tablo 12'de düşük gelirlilere eklenen gelirler, yüksek dilimlere kıyasla daha yüksek oranlı olduğu için dağılımın eşitsizliğini azaltmakta; bizim tablomuz ise beyan edilmiş gelirlerin dağılımını, yüzdeler olarak sabit tutmaktadır. Farklı bir ifadeyle bizim yaptığımız düzeltme, Türkiye için GDA'nda tesbit edilen nihaî dağılımdaki eşitsizlikleri artırıcı yöndedir.

(39) Aslında orijinal serinin ortalama geliri 12. 720 TL değil, 13. 091, 70 TL'dir.

(40) GDA, Sonuç, s. 23.

(41) Beyannameli gelirlerin çokluk dağılımında 46. 200 TL'na en yakın ortalama gelir büyüklüğü olan 44. 525 TL; 12.720 TL'na en yakın ortalama gelir olan 12.254 TL'ndan sonraki altıncı dilimin ortalama gelidir.

(42) Tablo 36'da (Bölüm 1, s. 82) 420.001— 1.000.000 TL arasındaki altı gelir dilimine tekabül eden çokluklar (toplam olarak 310 mükellef) kaldırılmış; 1.000.000 ve + TL'lık dilimin çokluğu muhafaza edilmiş; 77.501 - 100.000 TL'lık dilimin çokluğu ise 2.401'den 1401'e, 100.000 - 150.000 TL'lık dilimdeki mükellefler 2.444'ten 844'e, 150.000 - 200.000 TL'lık dilimdekiler ise 1.004'ten 604'e indirilmişlerdir. Mükellef sayısında böylece meydana gelen 3.310 kişilik azalma 17.501 - 20.000 TL'lık dilimdeki mükelleflerin 6.841'den 10.151'e çıkarılması ile bertaraf ediliyor. İndirme veya yükseltmeye tabi dilimlerin seçiminde yeni dağılımdaki gelirler toplamını 15,1 milyar TL'na denkleştirme endişesinden başka herhangi bir metot çabası sezme imkânsız olsa gerektir.

TABLO I
BEYANNAMELİ GELİR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN
GELİR DAĞILIMI

Gelir Dilimi (TL.)	Ortalama Yıllık Gelir (TL.)	Mükellef (Aile) Sayısı	Toplam Gelir (TL.)	Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
				Aile (%)	Gelir (%)	Aile (%)	Gelir (%)
—	1.000	23.452	16.721.300	7,18	0,11	7,18	0,11
1.001 —	5.000	16.071	44.645.200	4,91	0,30	12,09	0,41
5.001 —	10.000	58.411	368.047.700	17,88	2,43	29,97	2,84
10.001 —	20.000	72.008	932.863.600	22,04	6,18	52,01	9,02
20.001 —	30.000	42.720	937.832.200	13,07	6,21	65,08	15,23
30.001 —	40.000	24.685	752.497.500	7,55	4,98	72,63	20,21
40.001 —	50.000	28.312	1.224.663.900	8,66	8,11	81,29	28,32
50.001 —	75.000	15.613	954.739.300	4,78	6,32	86,07	34,64
75.001 —	100.000	17.171	1.469.425.500	5,26	9,73	91,33	44,37
100.001 —	125.000	7.014	835.662.000	2,15	5,54	93,48	49,91
125.001 —	150.000	1.876	254.171.700	0,57	1,68	94,05	51,59
150.001 —	175.000	5.162	811.311.500	1,58	5,37	95,63	56,96
175.001 —	200.000	2.540	481.411.300	0,78	3,19	96,41	60,15
200.001 —	250.000	3.840	883.426.600	1,18	5,85	97,59	66,00
250.001 —	350.000	2.791	841.850.100	0,85	5,58	98,44	71,58
350.001 —	500.000	2.444	1.043.262.900	0,75	6,91	99,19	78,49
500.001 —	750.000	1.004	609.696.100	0,31	4,04	99,50	82,53
750.001 —	1.000.000	803	682.478.300	0,25	4,52	99,75	87,05
1.000.001 —	1.500.000	426	531.798.300	0,13	3,52	99,88	90,57
1.500.001 —	2.500.000	212	411.689.500	0,06	2,73	99,94	93,30
2.500.001 —	5.000.000	98	282.801.800	0,03	1,87	99,97	95,17
5.000.001 ve +		101	729.224.600	0,03	4,83	100,00	100,00
		326.754	15.100.220.900	100,00	100,00		

NOT : Tabloyu daha derli toplu yapmak ve ilerideki kesim ve grup dağılımları tabloları ile karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacı ile bazı gruplar birleştirilmiş ve grupların sayısı 31'den 22'ye indirilmiştir. Grup toplam gelirin dağıtılması gereken toplamdan 32.000 TL. fazlalık göstermesi uygulanan yuvarlamadan gelir.

b) Küçük ticaret ve serbest meslek erbabının gelir dağılımının düzeltilmesi.

GDA'nda dayanılan verilerin en zayıf olduğu kısmî dağılımlardan birisi bu gruptur. Bu grubun gelir dağılımının tesbiti ile ilgili işlemlerin tahlil ve eleştirisini ileriye bırakıyoruz. Biz burada, grup dağılımının tesbitinde düşülen bazı işlem hatalarını ve GDA'nda grup için hesaplanan dağılım yerine tamamen tahminî bir dağılımın ikamesinden doğan mantıksız durumu düzeltmekle yetineceğiz.

Grubun gelir dağılımının tesbiti için gerekli görülen işlemlerde düşülen bazı maddî hatalar düzeltilmiştir (43). Ancak GDA'nda bütün bu işlem ve düzeltmelerin boş yere yapıldığı anlaşılıyor; zira eldeki verilerin sağladığı fakat grubun nüfus ve gelirlerinin tümünü kapsamayan ilk dağılımdan hareket edilerek, eksik gelir ve nüfusun ileride tartışılacak çeşitli varsayımlarla eklenmesi sonunda ulaşılan ve Tablo 15'te «Tahmin Edilen Gerçek Durum» başlığı altında toplanan dağılımın görünüşü araştırmacıları hoşnut etmemiş olacak ki bu dağılım terkedilmiş ve tamamen tahminî yeni bir dağılım inşa edilerek bu ikinci dağılıma itibar edilmiştir. Bu ikinci tahminî dağılımın, ilk olarak hesaplanan dağılımdan «mülhem» (44) olduğu ileri sürülüyor. «Tek farkı bu serilerin daha adil, yani ran-

(43) GDA, Bölüm I, ss. 93 - 94'teki 39. ve 40. Tablolar, Sonuç Bölümü, s. 27, Tablo 15'te birleştirilmiş ve çeşitli düzeltme ve hesaplar bu son tabloda yapılmıştır. Bizim tesbit ettiğimiz ve düzelttiğimiz işlem hataları şunlardır : a) Eldeki ilk verileri toplayan dağılımda gelir dilimlerinin orta noktaları, ortalama gelir varsayımları grubun ilk verilere göre toplam geliri tesbit edilmiş (775.792.000 TL.) Bu toplam ilk dağılımda fert başına ortalama geliri verir (1969,24 TL). Bu ortalama gelirin 5 misli, yeniden hesaplanan dağılımdaki fert başına ortalama gelir varsayılmış. Bu yeni ortalama yanlış olarak 9893,75 TL. hesaplanmış; doğrusu 9846,20 TL'dir. Bu yanlışlık grubun yeniden hesaplanan toplam gelirini de yükseltmiş. Gruba dahil fertlerin tahminî toplamı olan 583.053 yukarıki yanlış ortalama ile çarpıldığı için grup toplam geliri 5.768.062.000 TL. çıkmış; doğrusu 5.740.856.448 TL olmalı idi. b) Yeniden hesaplanan dağılımda, aile ortalama gelir büyüklüklerinin, ilk dağılımdaki dilim orta noktalarından tahmin edilen fert ortalama gelirlerinden hesaplanması gerekiyor. Bunun için fert ortalama gelirlerinin ilk önce 5 misli; sonra da, her ailede ortalama 1,8518 gelir kazanan kişi varsayıldığına göre (Bk. yukarıda s.) bu oranda artırılması gerekir. Yani ilk dağılımdaki fert ortalama gelirleri $5 \times 1,8518 = 9,259$ ile çarpılırsa aile ortalama gelirleri elde edilir. GDA'nda ise anlaşılmayan bir sebeple uygulanan katsayı 9,309'dur.

(44) GDA, Sonuç, s. 23.

ge'i daha dar olan bir dağılım göstermesidir» (45). Gerçekten de hesaplanan dağılım 3.351 TL ile 83.847 TL arasında değişen ortalama gelir büyüklüklerinden kurulu iken, tahminî dağılımda gelir büyüklükleri 17.000 TL ile 25.500 arasına sıkıştırıldığı için (46) bu gözlem doğrudur; ancak karşılaştırılan herhangi iki dağılım arasında **anlamlı yegâne fark** olan eşitsizlik derecelerindeki farklılıkları, herhalde bir cümle ile küçümseyip geçiştiremeyiz.

GDA'nda küçük ticaret ve serbest meslek erbabı grubu için uygulanan varsayımların ve hesapların sakatlığına işaret edeceğiz; ancak bunların zayıflığı hiçbir varsayıma dayanmayan, tamamen hayalî dağılımlara cevaz olduğu anlamına gelmemeli. 5,8 milyar TL gibi bir gelir toplamının dağıtılmasında sakat varsayımlara dayan- sa dahi objektif bir dayanağı olan hesaplama tarzı; keyfî olarak kurulan bir dağılıma tercih edilebileceği için, GDA'nın aksine biz, işlem hataları düzeltilmiş olarak, fakat GDA'ndaki ilk verilerden hareket edilerek hesaplanan dağılımı, bu grubun genel dağılımı olarak kabul ettik.

c) Kısmî dağılımların birleştirilmesinde uygulanan düzeltmeler.

GDA'nda gelir dilimlerinin içindeki ortalama gelirler bilindiği, hattâ ilk dağılım, dilimleri değil, ortalama gelirleri gösterdiği hallerde dahi, dağılımlar ortalama gelirlere göre değil gelir dilimlerine göre düzenlenmiş ve ayniyet göstermeyen gelir dilimlerinin içinde düzgün dağılım varsayımı ile farklı dağılımlar birleştirilmiştir. Birleştirme ameliyelerinin üç safhada yapıldığına; tarım dışındaki 18 kısmî dağılımın önce dört büyük grupta, sonra da tarım dışı kesim için tek bir dağılımda birleştirildiğini; en son olarak ta tarım ve tarım - dışı dağılımların Türkiye için tek bir dağılımda toplandığını belirtmiştik.

Bu metot, kanımızca iki sebepten ötürü elverişsizdir. Bir ke- re, çokluk dağılımının yalnız dilimler halinde gösterilmesi ortalama gelirlerin bilinmediği hallerde caizdir. Son hesaplamada, ister gelirleri kümülâtif yüzdeler halinde toplayalım; ister Lorenz eğrisi veya temerküz oranlarına başvuralım; dilimleri değil, dilim-içi ortalama gelirleri kullanacağız. Bu yüzden ortalama gelirlerin bilindiği veya tahmin edilebileceği dağılımları, ortalama gelirler hakkındaki bilgileri kaybederek başka dağılımlarla birleştirmek; bu bir-

(45) *Idem*. İtalik bize aittir.

(46) *GDA*, s. 28, Tablo 15, 5. ve 8. sütunları karşılaştırmız.

leştirmelerden kurulan büyük dağılımda gelirlerin ortalama büyüklüğünü yeni baştan tahmine teşebbüs etmek, eldeki bilgilerin mümkün kılacağı en sıhhatli dağılıma ulaşmaktan bilerek kaçınmak olmaktadır.

İkinci olarak eldeki kısmî dağılımların iki ayrı safhada toplanmasından sonra nihaî dağılımı kurmaya teşebbüs etmenin de yarıltıcı bir etkisi olsa gerektir. Nihaî dağılımın, mahiyeti ve kaynağı ne olursa olsun, farklı ortalama gelir büyüklüklerinin (hiçbir ara işlem geçirmeden) sıralanması yoluyla tesbiti; birkaç safhadan geçen toplama işlemleri sonunda birleştirilen iki büyük gruptan tesbitine kıyasla farklı ve daha sıhhatli sonuçlar verse gerektir (47).

Bu sebeple, kısmî dağılımların birleştirilmesinde GDA'nın izlediği yoldan ayrılmayı tercih ettik. Kısmî dağılımlardan her birinde, gelir dilimlerine tekabül eden ortalama gelir büyüklüğü verilmişse veya hesaplanabiliyorsa, çokluk dağılımını gelir dilimlerine göre değil, ortalama gelirlere göre tanzim ettik (48). Ortalama gelir büyüklüklerinin doğrudan doğruya hesaplanamadığı hallerde, her kısmî dağılımda gelir dilimlerinin orta noktaları, ortalama gelir varsayılarak, dağılımların ortalama gelir büyüklüklerine göre yeniden düzenlenmesi mümkün olmuştur. Bazı dağılımların en üst ve en alt gruplarındaki dilimler açıktır. Bunların kapatılması ve ortalama gelirlerinin hesaplanması için bazı keyfî işlem ve varsayımlar zorunlu olmaktadır. En düşük gelirli açık dilimler için azamî sınırlar veya buna çok yakın bir büyüklük ortalama gelir tahmin edilmiştir. Bu yol, birçok dağılımda en az gelirli grupların esasen gerçek-dışı addedilebilecek kadar düşük bir gelir düzeyinde görünmesini kısmen bertaraf edebileceği için tutulmuştur (49). En

(47) Bazı büyük grup ve kesimlerin dağılımlarını ayrıca tesbit gerekli ise bu, millî gelirin dağılımındaki hesaplama bağımsız olarak yapılabilir.

(48) Her dilimdeki fert veya aile sayısına tekabül eden toplam gelir biliniyorsa, ortalama gelirler, tabii ki hesaplanabilir. Kısmî dağılımlardan herbirini, birleştirmelerden önce gelir dilimine değil ortalama gelire göre düzenlemenin daha sıhhatli sonuç vereceğini 55. dipnottaki örnekte gösteriyoruz.

(49) Düşük gelirli açık dilimler için yapılan ortalama gelir tahminleri şöyledir :

<i>Dağılım</i>	<i>Yıllık Gelir Dilimi (TL.)</i>	<i>Tahmini Yıllık Ortalama Gelir (TL.)</i>
I, II	— 4800	4500
III	— 2044	2000
IV, V	— 1444	1400
VIII, XII, XIII XIV, XV	— 600	600
IX, X	— 3000	3000
XI	— 500	500

üst gelir seviyesindeki açık dilimlere tekabül eden ortalama gelirlerin tesbitinde ise bu açık dilimdeki kişilerle dağılımın geri kalan dilimlerindeki kişiler arasındaki orandan hareket edilerek; genel olarak en üst (açık) dilimin asgari sınırının fazla aşılmasını güden tahminlerde bulunulmuştur (50). Açık dilimlerle ilgili bu tahminler, ücretliler grubunun iç gelir dağılımını, farklı diğer tahminlere kıyasla, eşitliğe yaklaştırıcı bir etkide bulunur. Ancak, aylık ortalama geliri 40-50, 100-200 liradan az görünen grupların ortalama gelirlerini bu alt sınırlardan daha aşağı tahmin etmemekle, özellikle düşük gelirli gruplarda gerçeğe yaklaşmış olduğumuz söylenebilir. Zira, ileride de belirtileceği gibi, araştırmanın metodu düşük işçi ücretleri ve emekli aylıklarının aile içinde çeşitli başka şekillerde telâfi edilmesini tesbit edememektedir.

Açık dilimler dahil, bütün gruplar için ortalama gelirleri böylece tahmin edilen kısmî dağılımlardan nihai dağılıma geçmeden önce birden fazla dağılımda görüldüğü bilinen fertlerin ikili saymaya sebep olmalarını önleyici düzeltmeleri yapmak gerekiyor. Bunların hemen genel-katma bütçe memurları, hem de İşçi Sigortaları'na tabi işçiler arasında görünen 7.231 kişi ile; beyannameli mükelleflerden aynı zamanda ücretliler arasında görünen ve 326 milyon TL gelir elde ettiği bilinen 19.774 kişidir.

Birinci grubun I no'lu dağılımdan çıkarılmasında GDA'nın düzeltmesini aynen uyguladık. Buna göre 7.231 kişinin, genel ve katma bütçe memurlarının çeşitli gelir dilimleri arasındaki dağılımına uygun olarak dağılmış bulunduğu varsayılmış ve I no. lu dağılımdaki memur sayısından buna göre çıkarma yapılmıştır (51).

19.774 kişiyi kapsayan ikinci düzeltme işlemi ise GDA'nda pek açık olmayan bir şekilde yapılmıştır. Ücretli - aylıklı grubun genel dağılımındaki çeşitli gelir gruplarına isabet eden kişilerden ne gibi verilere dayandığı açıklanmayan, ancak toplamı 19.774 kişiyi bulan

(50) Yüksek gelirli açık dilimler için yapılan ortalama gelir tahminleri :

<i>Dağılım</i>	<i>Yıllık Gelir Dilimi (TL.)</i>	<i>Tahmini Ortalama Gelir (TL.)</i>
I, IX	36.000 ve +	39.950
III	16.250 ve +	23.250
VIII	4.200 ve +	4.950
XI	10.000 ve +	10.100

(51) Bk. GDA, Bölüm I, s. 59, Tablo 27.

indirmeler yapılmıştır (52). Ancak bu şekilde ortaya çıkan dağılım ilk düzeltmelerden önceki dağılımın şeklini önemli şekilde değiştirmiş; bu da araştırmacıları tatmin etmemiş olacak ki bir «orta yol» tutulmuş; düzeltmelerden önce ve sonra her gelir dilimine isabet eden iki farklı ücretli yüzdesinin **ortalaması**, ücretli grubun genel dağılımının son şeklini tâyin eder kabul edilmiştir.

Gerek ilk düzeltmelerin dayandığı gerekçenin bilinmemesi, gerekse sonunda başvuru telifçi hesaplama tarzının bilimsel görünmemesi yüzünden memur ve işçilere ait dağılımlardan 19.774 kişiyi ve 326 milyon TL'ni indirmeye bağımsız olarak teşebbüs ettik. 19.774 kişinin I., II., III., IX. ve X. dağılımlar içinde yer alacağı ve bu dağılımlardaki düşük gelirli gruplar içinde de bulunmayacağı varsayılmıştır. 19.774 kişi, kendilerini ihtiva ettiği kabul edilebilecek orta ve yüksek gelir büyüklüklerine isabet eden kişiler toplamının (197.000 kişinin) takriben % 10'unu teşkil etmektedir (53). Bahis konusu olan her çokluktan bu oranda bir indirme yapıldığında (ve pek az sayıda denkleştirici işlemin de yardımı ile) bütün ücretli-aylıklı grupların gelirler toplamında da 347 milyon TL'lik bir azalmanın meydana geldiği gözlenmiştir. 19.447 kişinin ücret gelirlerinin dağılımı bilinmeksizin gelirlerdeki azalmanın tamı tamına 326 milyon TL olmasını sağlamak dağılımlarda geniş ölçüde keyfî oynamalar yapmadan sağlanamayacağı için,

(52) *GDA*, Sonuç, s. 27, Tablo 14. Aslında bu işlemler bütün gelir gruplarından indirmeler şeklinde yapılırken, herhalde denkleştirme amacı ile ilk gruptaki (— 4800 TL'lik dilim) ücretli sayısına 215 kişilik bir ilâve yapılmıştır. Beyannameli mükelleflerden olup ta ücretli grup içinde de görünen 19.774 kişiye ait toplam ücret geliri (326 milyon TL) aslî verilerden mi bilinmektedir; yoksa 19.774 kişinin şu veya bu varsayıma göre ücretlilerden indirilmesi sonucunda ortaya kendiliğinden çıkan toplam mıdır? Bu husus *GDA*'nda açıklanmıyor. Ancak biz kendi hesaplarımızda 326 milyon TL'nin bağımsız olarak bilinen bir toplam olduğunu kabul ettik.

(53) I., II., III., IX., ve X. dağılımlardan herbirinde ortalama gelir büyüklüklerini ihtiva eden serilerde 17.000 TL'na en yakın ortalama gelirin medyan, en yüksek ortalama gelirin son terim kabul edildiği bir talî seri ve bunlara teka-bül eden çokluklar, bu beş dağılımda sözü geçen 19.774 kişiyi ihtiva eden kesimler olarak kabul edilmiştir. Böylece düşük gelirli gruplardan indirme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Düzeltmenin bu şekilde yapılması meselâ sigortalı işçi görüldüğü halde, gerçek toplumsal statüsü açısından işçi sayılmasına imkân olmayan pek çok kişinin asıl ait oldukları gruba naklini mümkün kılmaktadır ve ileride yapacağımız gibi emek geliri kazananların iç gelir dağılımının tesbit ve tahliline gidildiği zaman, elimizdeki dağılım şehirli emekçilerin gelir dağılımını daha yakından temsil edebilmektedir.

elde edilen sonuç (21 milyon TL'lık farka rağmen) mevcut bilgilerin sınırlılığı karşısında makul görülmüştür.

Bilinen ikili sayma unsurları da böylece bertaraf edildikten sonra, 27 dağılımdan her biri ortalama gelir büyüklüklerini, kişi (ve tarım kesiminde aile) sayılarını, dolayısıyla her gelir grubunun ve dağılımın gelirler toplamını gösterir şekilde düzenlenmiştir. Tarım dışı kesimdeki dağılımlarda birimler **kişi** olduğu için bunların ailelere çevrilmesine gidilmiş ve bu hususta GDA'nın yukarıda açıklanan metodu aynen uygulanmıştır. İşlemlerin her safhasında, hattâ GDA'ndaki işlemlerin aynen tekrarı gerektiği hallerde dahi, hesaplamalar yeni baştan yapılmış ve bazı hesap hatalarının tesbiti ve düzeltilmesi mümkün olmuştur.

Kısmî dağılımlardan Türkiye için gelir dağılımına geçerken GDA'nın aksine hiçbir talî gruplamaya gidilmemiştir. Kısmî dağılımlarda tesbit ve tahmin edilmiş olan ortalama gelir büyüklükleri, (aile sayıları ve grup gelir toplamları ile birlikte) sıralanmıştır. Aynı büyüklükteki gelirlerin birleştirilmesinden sonra 291 ortalama gelir büyüklüğünden (54) meydana gelen bir çokluk dağılımı elde edilmiştir (55). Türkiye için kişisel gelir dağılımını daha ra-

(54) GDA'nın Türkiye için verdiği çokluk dağılımı ise üç safhalı bir birleştirme işleminden sonra kurulduğu için, 34 gelir dilimine dayanıyor.

(55) Kısmî dağılımların ortalama gelirler tahmin edilmeksizin birleştirilmesinden doğabilecek hataları basit bir örnekle gösterelim :

A) Kısmî Dağılımların Verileri :

1. Dağılım — 20.000 - 30.000 TL'lık dilimde 10.000 kişi
2. Dağılım — 20.000 - 25.000 TL'lık dilimde 20.000 kişi

B) Kısmî Dağılımların Ortalama Gelirler Tahmin Edilmeden Birleştirilmesi :
20.000 - 30.000 TL'lık birleştirilmiş dilimde 30.000 kişi

Ortalama Gelir Tahmini (orta nokta = ortalama gelir varsayımı) :

25.000 TL'lık tahmini ortalama gelir elde eden 30.000 kişi ve tahmini toplam gelir = 750.000.000 TL.

C) Kısmî Dağılımların Ortalama Gelirler Tahmin Edildikten Sonra Birleştirilmesi :

1. Dağılım — 25.000 TL'lık tahmini ortalama gelir elde eden 10.000 kişi
2. Dağılım — 22.500 TL'lık tahmini ortalama gelir elde eden 20.000 kişi

Bu iki gelir grubunu bu safhadan sonra birleştirirsek, 30.000 kişi 700.000.000 TL'lık tahmini toplam geliri paylaşıyor olacak; yani birleştirilmiş grubun (ağırlıklı) ortalama geliri 23.333 TL olacaktır. Kısmî dağılımlarla ilgili ilk verilere bakıldığında, C'deki hesaplama tarzının, B'ye kıyasla daha sıhhatli sonuç verdiği anlaşılmaktadır.

hat okunur halde sunmak ve temerküz oranlarını hesaplayabilmek için 291 terimli dağılım 22 terime indirilmiştir.

Nihaî dağılımda ara gruplamalara başvurulmamakla birlikte, zaman zaman GDA'ndan ayrılan hesaplamalar yapıldığı için çeşitli büyük grupların aile ve gelir toplamlarının GDA'ndaki toplamlarla karşılaştırılması yararlı görülmüştür. Tablo II bu karşılaştırmayı yapıyor.

TABLO II

ÇEŞİTLİ GRUP VE KESİMLERİN MİLLÎ GELİRDEN PAYLARI

	Aile Sayısı		Gelirler Toplamı (1000 TL.)	
	Borataş	GDA	Borataş	GDA
İşçi ve Memurlar	994.800	994.802	9.631.074	9.394.000
Emekliler	118.912	119.808	765.357	803.767
Küçük Ticaret ve Serbest meslek erbabı	314.849	314.849	5.740.831	5.768.062
Beyannameli GV. Mükellefleri	326.754	326.754	15.100.221	15.100.188
Tarım Dışı Kesim	1.755.315	1.756.213	31.237.483	31.066.017
Tarım	3.514.379	3.514.379	22.926.472	22.930.309
Türkiye	5.269.694	5.270.592	54.163.955	53.996.326

NOT : GDA'nın tarım kesimi gelir rakamı TDY'na göre ve Devlet Üretme Çiftlikleri hariç olmak üzere sağlanan toplamdır. Bu yüzden, ÜDY. toplamına yakın bir toplamdan hareket eden, Sonuç Bölümü, Tablo II'deki rakamlarla ayniyet yoktur.

Aile sayılarında tek fark emeklilerde görülmekte olup, kişilerden ailelere geçerken yapılan işlemlerdeki yuvarlamaların ürünüdür. Gelirler toplamındaki farklardan tarıma ait olanı, GDA'ndaki hesaplamaları yeniden yapmamızdan ve nihaî safhaya kadar yuvarlamaya gidilmemesinden doğmuştur. Küçük ticaret ve serbest

Ayrıca, nihaî dağılımın kurulması anına kadar hiçbir ara birleştirme işlemi yapılmazsa, 22.500 ve 25.000 TL'lik ortalama gelir büyüklükleri arasına son hesaplamada başka dağılımlardan ortalama gelirlerin girmesi de mümkündür. Dilim içi düzgün dağılım varsayımından doğacak ayrıntılar için bk. 56. dipnot.

meslek erbabının gelirlerinde GDA'ndaki eksiklik, yukarıda açıklanan yanlış (ve bizim düzelttiğimiz) hesaplama dan doğuyor. Ücretli ve emekli gruplarda, açık dilimlere ait ortalama gelirlerin tahmini ve gelir dilimlerindeki orta noktaların ortalama gelirlere eşitliği varsayımı gelir toplamlarındaki farkları doğurmuştur. Özellikle alt açık dilimlerin GDA'na kıyasla daha yüksek ortalama gelirlere tekabül ettirilmesi, işçi-memur grubunun gelirlerini yükseltmiştir. Emeklilerde ise, kişilerden ailelere geçilirken yapılması zorunlu yuvarlamaların aile sayısını azaltmış olması ve orta noktalar = ortalama gelirler varsayımı (56); toplam gelirleri azaltıcı bir etki yaratmış ve bu, alt açık dilimlere ait gelir ortalamaları tahminlerinin zıt yöndeki etkilerine rağmen, GDA'ndaki toplama kıyasla emekli gelirlerini 35 milyon TL kadar azaltmıştır. Emekliler ve ücretliler gelirlerinin toplamında böylece GDA'na kıyasla 200 milyon TL'nı aşan bir artış meydana geliyor. Tarım dışı işveren ve kendi hesabına çalışanlar grubunun toplam gelirini hesaplamada bakiye usulünü tutarlı olarak uygulasa idik bu iki grubun gelirlerini 200 milyon TL azaltmamız ve dağılımları bu azalmış toplam üzerinden hesaplamamız gerekirdi. Gerçekte ise ileride açıklayacağımız üzere araştırmanın temel metodunun en zayıf noktalarından biri olarak kabul ettiğimiz bakiye usulünün tutarlı uygulanmasının gerektirdiği herhangi bir değişikliği yapmaktansa, bu kesimdeki düzeltmeleri sadece doğruluğuna kani olduğumuz metotları uygulayarak yapmayı tercih ettik ve bu yüzden beyannameli mükelleflerin gelir toplamı olarak GDA'nın 15,1 milyar TL olarak tesbit ettiği rakamdan hareket edildi ve Tablo I'deki dağılım bu grubu temsilen nihaî dağılıma katıldı. Bu grubun gelir toplamları arasındaki fark ta keza yuvarlamalardan doğuyor.

GDA'nın temel metoduna bağlı kalarak, ancak yukarıda açıklanan düzeltmeleri yaparak ulaştığımız 1963 yılında Türkiye için kişisel gelir dağılımı tablosu aşağıda gösterilmiştir.

(56) Her dilim içinde düzgün dağılım varsayımının dilim içi ortalama geliri sun'i olarak yükselteceği GDA'nda farkedilmiştir. (Bölüm I, s. 58) Ne var ki dilimler birleştirilirken uygulanan bu varsayım, GDA'ndaki birçok başka hesaplamalarda ortalama gelirlerin dilim orta noktalarına eşit olduğu varsayımı lehine terkedilmiştir.

TABLO III
TÜRKİYE İÇİN KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI (1963)

Gelir Dilimi (TL.)	Ortalama		Aile Sayısı	Toplam Gelir (TL.)	Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
	Yıllık Gelir (TL.)				Aile (%)	Gelir (%)	Aile (%)	Gelir (%)
—	1.800	1.379	269.211	371.202.680	5,11	0,69	5,11	0,69
1.801 —	2.500	2.076	379.602	788.655.010	7,20	1,45	12,31	2,14
2.501 —	2.800	2.673	469.293	1.254.593.410	8,90	2,32	21,21	4,46
2.801 —	3.500	3.110	485.873	1.510.846.370	9,22	2,79	30,43	7,25
3.501 —	4.500	3.973	591.771	2.350.968.280	11,23	4,34	41,66	11,59
4.501 —	5.500	4.954	493.067	2.443.334.840	9,36	4,51	51,02	16,10
5.501 —	7.000	6.198	516.009	3.198.199.250	9,79	5,90	60,81	22,00
7.001 —	8.500	7.691	349.963	2.691.634.180	6,64	4,97	67,45	26,97
8.501 —	10.000	9.030	424.256	3.830.989.740	8,05	7,07	75,50	34,04
10.001 —	12.000	11.284	275.388	3.107.348.900	5,23	5,74	80,73	39,78
12.001 —	14.000	12.900	208.789	2.693.475.260	3,96	4,97	84,69	44,75
14.001 —	17.000	15.479	171.506	2.654.723.590	3,26	4,90	87,95	49,65
17.001 —	20.000	18.474	115.772	2.138.747.230	2,20	3,95	90,15	53,60
20.001 —	23.000	21.551	174.882	3.768.907.550	3,32	6,96	93,47	60,56
23.001 —	26.000	25.147	78.675	1.978.452.800	1,49	3,65	94,96	64,21
26.001 —	32.000	29.384	69.541	2.043.368.320	1,32	3,77	96,28	67,98
32.001 —	42.000	36.476	70.209	2.561.697.600	1,33	4,73	97,61	72,71
42.001 —	60.000	47.654	59.804	2.849.897.100	1,14	5,26	98,75	77,97
60.001 —	100.000	78.465	34.453	2.703.358.100	0,65	4,99	99,40	82,96
100.001 —	250.000	159.829	22.987	3.673.994.460	0,44	6,79	99,84	89,75
250.001 —	750.000	409.021	6.924	2.832.060.500	0,13	5,23	99,97	94,98
750.001 ve +	1.580.865	1.580.865	1.719	2.717.506.450	0,03	5,02	100,00	100,00
			5.269.694	54.163.961.800	100,00	100,00		

Tablo IV ise, Türkiye için tesbit edilen gelir dağılımını % 20'lik gelir gruplarının nisbî payları ile gösteriyor (57).

TABLO IV
TÜRKİYE İÇİN KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI (1963)

(En az gelirliden en yüksek gelirliye doğru dizilmiş aile yüzdelerinin nisbî payları)

Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
Aile %	Gelir %	Aile %	Gelir %
20	4,20	20	4,20
20	6,40	40	10,60
20	10,70	60	21,30
20	17,70	80	39,00
20	61,00	100	100,00

Tablo IV, GDA, Sonuç Bölümü, Tablo I'le karşılaştırılırsa, bizim GDA'na kıyasla daha yüksek eşitsizlik gösteren bir dağılıma ulaştığımız ortaya çıkmaktadır. Beyannameli mükellefler grubunda eşit oranlı eksik gelir varsayımının kabulü; küçük ticaret ve serbest meslek erbabı için hayalî, fakat eşitliğe bir hayli yakın dağılım yerine hesaplanmış dağılımın ikamesi; tarımsal gelir dağılımında eşitliğe daha yakın olan ÜDY'nin dikkat alınmaması, nihaî dağılımdaki eşitsizlikleri artırıcı etkiler yaratmıştır. Buna karşılık, özellikle düşük gelirli açık dilimlerin ortalama gelirlerinin nisbeten yüksek tahmini sonunda, hem iç dağılımındaki eşitsizlikler ileride görüleceği gibi diğerlerine göre daha az olan, hem de genel dağılımın çoğunlukla orta ve düşük gelir gruplarını meydana getiren işçi-memur grubunun gelir toplamının GDA'na kıyasla yükselmesi nihaî dağılımı eşitlik yönünde etkilemekle beraber bunun zıt yöndeki etkilerden daha zayıf kaldığı ortadadır.

Türkiye için gelir dağılımının temerküz oranı hesaplanmış ve $G_t = 0,557$ bulunmuştur. Tablo V bu oranı çeşitli ülkeler için tesbit edilmiş temerküz oranları ile karşılaştırmaktadır.

(57) Bu tablonun düzenlenmesinde asıl çokluk dağılımı ailelerin % 20'lik gruplaşmalarını doğrudan doğruya vermediği için, ilk önce Lorenz eğrisinin çizilmesi ve bu eğrinin üzerinde enterpolasyonla % 20'lik grupların gelir paylarının hesaplanması yoluna gidilmiştir.

TABLO V
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE TEMERKÜZ ORANLARI

Yıl	Ülke	Temerküz Oranı
1954/55	Avustralya (a)	0,350
1950	Hindistan (b)	3,360
1950	İsrael	0,366
1950	Norveç (a)	0,390
1947/48	El Salvador	0,400
1950	İngiltere	0,416
1950	A. B. D.	0,416
1950	Kanada	0,416
1948	İsveç	0,440
1952	Danimarka	0,440
1947/48	Guatemala	0,440
1950	İtalya	0,499
1950	B. Almanya	0,450
1950	Hollanda	0,450
1950	Japonya	0,462
1950	Seylân	0,478
1952/53	Seylân (a)	0,500
1952	Porto Riko	0,530
1963	Türkiye	0,557

NOT : (a) — Gelir kazanan fertler arası dağılım. (b) — Adam başına düşen gelire göre sıralanmış fertler arası dağılım. Diğer dağılımlar aileler veya tüketici birimler arasındadır. Kaynaklar : 2, 3, 6, 7, 8, 12, 15, 16. sıralar için Eltetö, *op cit.*, s. 229; 1, 4, 5, 11, 17. sıralar için, S. Kuznets, «Distribution of Income by Size», *op. cit.*, s. 13, 18; 18. sıra için, T. Morgan, «Distribution of Income in Ceylon, Puerto Rico, The United States and the United Kingdom», *Economic Journal*, Dec. 1953; diğerleri için, United Nations (UN), *Economic Survey of Europe in 1965*, Geneva 1957, IX. Bölüm, s. 6, Tablo 3. Aynı ülke için birden fazla kaynak olduğu halde ön plânda Birleşmiş Milletlerin, en son plânda ise Kuznets'in yayınına itibar edilmiştir; zira Kuznets'in temerküz oranını elinde mevcut dağılımların özet ifadelerinden kestirme yolla hesapladığı anlaşılıyor.

Tablodan açıkça görüldüğü gibi temerküz oranları ile yapılan bir karşılaştırmada 19 ülke arasında en ileri eşitsizlik derecesi Türkiye'dedir. Metot ve kaynak farklarından, basit görünen kavramsal meselelerden, hattâ doğrudan doğruya G'nin hesaplanma-

sında (58) doğan farklılıklara ve kişisel gelir dağılımının mahiyetinden ötürü uluslararası karşılaştırmalarda son derecede dikkatli olunması zorunluluğuna, bu meseleleri başka bir çalışmada uzun uzadıya incelediğimiz için, değinmeyeceğiz (59). Ancak bu tip meseleler olmasa idi dahi, Türkiye için tesbit edilen kişisel gelir dağılımının ve hesaplanan temerküz oranının, yapmaya imkân bulduğumuz düzeltmelere rağmen, gerek diğer uluslarla, gerek zaman içinde yapılacak herhangi bir ciddî karşılaştırmaya esas teşkil edemeyeceğini belirtmek zorunluluğu vardır. Bunun sebebi, eleştirilmesini bu ana kadar tehir ettiğimiz temel metodun zaafı ve kullanılan malzemenin sıhatsizliğidir. Şimdiye kadar yaptığımız düzeltmeler, bu zaafın hesaplanan dağılımı esastan tahrif eden etkilerini bertaraf edememektedir. Temel metottaki eksikliklerin, boşlukların ve hataların belirtilmesine ve kullanılan bazı kaynakların sıhhat derecesini araştırmaya böylece girişebiliriz.

IV — ARAŞTIRMANIN TEMEL METODUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ :

II. kesimde özetlediğimiz araştırmanın metodu, şimdiye kadar yaptığımız kısmî düzeltmelerle giderilemeyecek bazı temel zaafı taşımaktadır. Tarım dışı işverenin ve kendi hesabına çalışan grupların gelir toplamının bakiye usulü ile hesaplanması; tarım dışı kesimde birimlerin gelir kazanan kişilerden ailelere çevrilmesinde izlenen yol; birden fazla grupta bulunan birimlerden doğan ikili sayma etkilerinin bertaraf edilememesi; kısmî dağılımlardan bir kısmının hiçbir surette güvenilemez veya sıhhati çok şüpheli malzemeye dayanması; Türkiye için güvenilir bir kişisel gelir dağılımının hesaplanmasını güçleştiren âmillerin en önemlilerini teşkil ediyor. Bunlardan doğan meseleleri bu kesimde incelerken GDA'nın metodolojik bir eleştirisini de yapmış olacağız.

a) Bakiye Usulü .

II. kesimde tarım dışındaki işverenleri ve kendi hesabına çalışanları kapsayan grubun (XVII. ve XVIII. dağılımlar) gelirler toplamının bakiye usulü ile hesaplandığını belirtmiştik. Kısaca tekrarlanırsa, tarım dışı kesimin gelir toplamından dağılım dışı bırakılan toplamlar ve gelir toplamının sıhhatle tesbit edildiği kabul edilen grupların (işçi-memur ve emekliler) gelirleri düşüldük-

(58) Dağılımı meydana getirenlerin sayısı G'nin büyüklüğünü de etkilemektedir. Bu yüzden temerküz oranları ile yapılan karşılaştırmalarda G'lerin hesaplanma tarzının bilinmesi çok yararlı olur.

(59) Boratav, *op. cit.*, Bölüm I.

ten sonra kalan bakiye (21 milyar TL'na yaklaşan bir toplam), gelirler toplamı hakkında sıhhatli bilgi bulunmayan beyannameli mükellefler ve küçük ticaret ve serbest meslek erbabının geliri kabul edilmiştir. 21 milyar TL'lık bu toplam gelirin beyannameli mükelleflerle küçük ticaret-serbest meslek erbabı arasında tamamen keyfî bir şekilde paylaşılmasına burada değinmekle yetineceğiz (60). Ancak tek başına bu keyfîlik unsuru dahi nihai dağılımın sıhhatini ciddi olarak zedeleyecek bir hata payı getirecektir.

Bizim asıl üzerinde duracağımız husus bakiye usulü ile şehirli büyük-küçük burjuvazinin (61) gelir toplamlarının sıhhatle tesbitinin imkânsızlığıdır.

Bakiye usulü ile hesaplanacak gelir toplamlarının sıhhatli olması için, gelirleri bağımsız olarak hesaplanacak gruplardan hiçbirinde herhangi bir hesap hatası yapılmamış olması gerekir. Veya herhangi bir grubun gelir toplamının, diyelim eksik olarak tesbit edildiği tahmin ediliyorsa, sözü geçen grup içindeki dağılımı bilinmeyen bu eksik miktarın kesinlikle tesbiti ve bakiye olarak gelirleri tahmin edilen grupların gelirinden düşülmesi gerekir. Aksi halde, gelirleri bağımsız olarak tesbit edilen gruplarda yapılan her tahmin veya hesap hatası şu veya bu yönde bakiyenin üzerine yansıyacak, grupların bakiye usulle hesaplanan gelirlerini sun'î olarak artıracak veya eksiltecektir.

GDA'nın bu mahiyette çok sayıda hata ihtiva ettiği söylenebilir. Tarım dışı kesimde sadece iki grup gelir, dağılım dışı tutularak bakiyeye katılmamıştır. Bunlar gayri menkul gelirleri ile (2,4 milyar TL) devlet işletmelerinin kârlarıdır (1,1 milyar TL). Bu gelir tipleri dışında herhangi bir toplam, bakiye hesabından düşülmediğine göre işçi-memur ve emekli grupları gelir toplamları tahmininde herhangi bir hata yapılmışsa bu hata aynen şehirli büyük-küçük burjuvazi gelirlerine yansiyarak bu gelirleri sun'î olarak kabartacak veya daraltacaktır.

(60) Vergi kaynaklarından tesbit edilen ortalama gelirlerin götürü usule tabi mükelleflerde (vergiden muaf olanların da katılmasından sonra) 5 misli; beyannamelilerde 3,6 misli (bu ikinci katsayı birincisinin tesbitiyle kendiliğinden belirleniyor) yükseltilmesinin tamamen keyfî olduğu izlenimi doğmaktadır.

(61) Şehirli büyük - küçük burjuvazi ifadesini, GDA'nda işverenler ve kendi hesabına iş gören gruplar veya beyannameli gelir vergisi mükellefleri ile götürü usulde vergiye tabi (küçük) ticaret ve serbest meslek erbabı diye anılan grupları kapsayan anlamda kullanıyoruz.

İşçi-memur ve emeklilere ait kısmî dağılımların çoğunda toplam grup gelirleri açık gelir dilimlerinin kapatılmasında ve her gelir dilimi içindeki ortalama gelir üzerinde bazı varsayımlar yapılarak ve dolaylı olarak hesaplanmıştır. Buradaki varsayım ve işlemlerin net sonucunun sözü edilen grup toplam gelirlerinin gerçek büyüklüğü üstünde tarafsız olmadığı her halde hatalar, bakiyeyi artırmakta veya azaltmaktadır.

İlgili kurumların ücret bordrolarından ve başka yollardan elde edilen kısmî dağılımların ihmal edilmeyecek ölçüde eksik bilgi sağladığına dair bazı belirtiler vardır. Bir kere IV. ve VII. dağılımlar tamamen, X. ve XI. dağılımlar ise büyük ölçüde tahminî olarak kurulmuştur; dolayısıyla kapsadıkları toplam gelir de diğerlerinden farklı olarak tamamen veya büyük ölçüde tahminîdir. İkinci olarak, her ücretli-aylıklı grubun bazı gelir kalemleri, bilgi yokluğundan ötürü dağılımlara katılamamıştır. II. dağılımdaki 135.000 kişiye ait ek-görev, vekâlet v.s. gibi ilâve ücretler (62); özel banka personelinin yıllık ikramiye ve primlerinin (63) hesaba alınmadığı GDA'nda belirtiliyor; ancak bu büyüklüklere ait hiç olmazsa tahminî ve ihtiyatlı bir toplamın bakiyeden (şehirli büyük-küçük burjuvazi gelirlerinden) düşülmesi zorunluluğu nedense hatırlanmıyor. Aynı husus bütün ücretli gruplarda az çok tesadüf edilen ve gelir kavramı içinde yer alması gereken çeşitli aynî yardımlar, (yemek, lojman v.s.) için de, bunlar ücret istatistiklerinde kapsamadığı oranda, söylenebilir. Bu son örneklerde gösterilmek istenen hataların şehirli büyük-küçük burjuvazinin gelir toplamını, yani bakiyeyi, sun'î olarak artırdığı söylenebilir.

GDA'nda bakiye usulünün bütün sonuçlarının ve mantığının kavranmadığı dağıtılmayan kurum kazançlarının ele alınışında da ortaya çıkıyor. Özel kurum tasarruflarının, kurumların mülkiyetine uygun bir şekilde, fert veya ailelere atfen kişisel gelir dağılımına alınması doğrudur. GDA'nda bu kabul edilmekle birlikte, hisse senetlerinin ve şirket mülkiyetlerinin dağılımı hakkındaki verilerin yokluğu yüzünden, «dağıtılmayan kurum kazançlarının gelir gruplarına tahsis edilmesi uygun görülmemiştir» (64). Ancak bu son ifade yanlıştır. Özel kurumların tasarrufları, sırf bakiye usulü yüzünden, araştırmacılarca farkedilmeden gelir grupları arasında dağıtılmıştır. Dağıtılmayan kurum kârları bakiye olarak şe-

(62) GDA, Bölüm I, s. 22.

(63) *Ibid.*, Bölüm I, s. 46.

(64) *Ibid.*, Bölüm I, s. 91.

hirli büyük-küçük burjuvaziye atfolunan gelirler toplamından indirilmediğine ve millî gelir hesaplarına da dahil olduğuna göre bakiyenin içindedir ve bakiyeyi paylaşan iki grup arasında, paylaşma oranlarına göre bölüştürülmüş; sonra da her grup içinde o grubun tahminî iç gelir dağılımına uygun olarak gelir grupları arasında dağıtılmıştır. Zimnen ve farkedilmeksizin kabul edilen varsayım, kurum tasarruflarının % 27,5'inin küçük ticaret ve serbest meslek erbabına, kalanının beyannameli mükelleflere gidip, her gruptaki genel dağılıma uygun olarak bu grupların içinde dağıldığıdır. Bu zımnî varsayım, kurum tasarruflarının dağılımında gerçekte mevcut eşitsizliği sun'î olarak hafifletecek gibi görünmektedir; ancak daha da önemlisi bakiye usulünün uygulanmasında azamî dikkat sarfetmedikçe ne gibi istenmeyen ve farkedilmeyen sonuçların doğduğudur.

Diğer tarım dışı grupların gelir büyüklüklerinin tahmininde düşülen her hatanın, belli bir grup üzerine yansımaya sebep olan, üstelik dağıtılan genel toplamın % 40'ına yakın bir miktarı kapsayan ve gerek diğer gruplara kıyasla *per capita* geliri yüksek olan, gerekse kendi iç dağılımı diğer gruplardan daha fazla eşitsizlik gösteren bir büyük grubun, şehirli büyük-küçük burjuvazinin gelirleri toplamında esas alınan bakiye usulünün nihaî gelir dağılımının tesbitinde çok ciddi hatalar doğuracağı söylenebilir ve bu usul sözü geçen grubun toplam gelirini, tahmin edilebileceği gibi, gerçekte olduğundan büyük göstermekte ise, rahatlıkla iddia edilebilir ki, nihaî dağılımdaki eşitsizlikleri de sun'î olarak artırmaktadır.

b) Kişilerden ailelere geçiş ve birden fazla grupta bulunan aileler.

Tarım kesiminde her işletmenin bir aileye tekabül ettiği varsayımı, bu kesime ait dağılımlarda birim olarak ailenin alınmasını zorunlu kılıyor. Buna karşılık tarım dışı kesimdeki kısmî dağılımların hepsinde birim, dayanılan verilerin mahiyeti icabı gelir kazanan fertlerdir. Nihaî dağılımın aynı birim tipine dayanma zorunluluğu tarım dışı kesime ait dağılımların aile esasına göre yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bunun nasıl yapıldığını yukarıda açıkladık. Kısaca tekrarlırsak ücretliler ve küçük ticaret ve serbest meslek erbabı gruplarında her gelir dilimi içinde ve bu gruplardan herbiri için aile başına 1,85 gelir elde eden fert varsayılmış (65); beyannameli mükelleflerde her aile için yalnız bir ge-

(65) Bu katsayı (ve bunun tersi olan 0,54) 1960 nüfus sayımı sonuçlarının tarım dışı kesim için verdiği ortalamadır. Bk. GDA, Sonuç, s. 22 n.

lir kazanan fert olduğu kabul edilmiş; emeklilerin sayısı yukarıdaki iki varsayımın uygulanması sonunda bakiye olarak kalan aile sayısına oranlanınca bu son gruba uygulanacak katsayı da kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Her grupta kişileri ailelere çevirmede kullanılan bu katsayılar (daha doğrusu bunların tersleri) sadece gruptaki toplam fert sayısına değil, grup içindeki **gelir dilimlerinden her birine** teka-bül eden fertlere de uygulanmakta; çokluk dağılımlarında kişiler için verilen ortalama gelir büyüklükleri de aile gelir ortalamasına yükseltilmektedir. Meselâ işçi-memur grubunda her gelir diliminin ortalama geliri 1,85 ile, o dilimdeki fert sayısı ise 0,54 ile çarpılarak ortalama aile gelirleri ve aile sayılarından mürekkep yeni çokluk dağılımı kurulur.

Bu şekilde bir hesaplama tarzının taşıdığı zımnî varsayımları araştırmacıların gözden kaçırmış olacaklarına ihtimal vermiyoruz; ancak bunların GDA'nda açıklanmadığı da bir gerçektir.

Bu zımnî varsayımlardan doğan sistem öyle bir sistemdir ki, bir aile içinde birden fazla gelir kazanan ferdin bulunduğu her halde gelir kazananların her biri aile reisiyle aynı meslekî-toplumsal grupta bulunmakla kalmamakta; ayrıca aile reisiyle aynı gelir dilimine de dahil olmaktadır. Farklı bir deyimle meselâ çalışan (gelir kazanan) eşlerden herbiri kocaları ile hem aynı işi yapmakta, hem de aynı geliri elde etmektedir. Biraz mübalâğalı bir deyimle bu bir **kast** modelidir. Birden fazla gelir kazananın bulunduğu her ailede, meselâ işçilerin mutlaka **aynı geliri kazanan işçilerle** evli olduğunu (66), emekli erkeklerin yine **aynı** emekli aylığı kazanan eşlerinin bulunduğu (emeklilerin bulunduğu ailelerin hiçbirinde emekli aylığı dışında gelir elde eden bir diğer kişinin bulunmadığını) zımnî varsayan böyle bir yaklaşımın nihaî dağılımda gelir eşitsizliklerini sun'î olarak artırdığını kesin olarak söylemek mümkündür.

Ücret ve maaş bordrolarının alt uçlarında yer alan çalışan kadınlar ve genç işçi gelirlerinin pek çok hallerde daha yüksek kazançlı aile reisininkine ilâveten aile gelirini takviye amacı güttüğü kabul edilebilirse GDA'ndaki yaklaşımın eşitsizlikleri niçin sun'î olarak artırdığı açıkça ortaya çıkar. Aile geliri ile aile içi çalışma oranları arasındaki ilişkiyi veya aile içi gelirlerin kaynaklarını göste-

(66) Veya gelir kazananlar karı - koca değilse, meselâ baba ve oğulun aynı işi yapıp aynı geliri kazandığı.

ren istatistikî verilerin yokluğunda bu meselede kaba tahminlerden öteye geçmek imkânsızdır. Ancak istatistikî verilerin yokluğu, bizi GDA'ndakine benzer bir yola itse bile; bunu nihaî gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkisini bilerek ve göstererek yapmak gerekirdi. Bizce, sözü geçen verilerin yokluğu, tarım dışı kesimde kişilerden ailelere geçmeyi imkânsız kılmaktadır.

Çeşitli toplumsal ve meslekî gruplarda (ve ayrıca her grup içinde gelir seviyesine göre) aile içi çalışma alışkanlıklarının, kadın ve gençlerin çalışma oranlarının aynı olması imkânsız olsa gerektir. Bu konuda da Türkiye ile ilgili verilerin yokluğu karşımıza çıkıyor. GDA'nda emeklilere bakiye yoluyla tahsis edilen aile sayısının kendiliğinden sağladığı katsayıyı bilinçli bir varsayımın ürünü sayamayacağımıza göre, ancak bir tek grup için, beyannameli mükellefler için, özel bir varsayım yapılmıştır. Buna göre, bu gruptaki her ailede gelir kazanan bir tek fert vardır ve 326.754 beyannameli mükellef böylece nihaî dağılıma 326.754 aile olarak geçmektedir.

Şehirli orta ve yüksek burjuva ailelerindeki kadın ve gençlerin çalışmadıklarını ve aile reisinden ayrı gelir elde etmediklerini böylece varsaymak günlük gözlemlerimizle ciddi olarak çelişmese bile, bunun herhangi bir istatistikî dayanağının olmadığı da doğrudur. Bu durumda dahi istatistikî verilerin yokluğunun araştırmacıları yönelttiği bu aşırı varsayımın nihaî dağılımı hangi yönde bozduğunu bilmek ve göstermek gerekirdi. Bu halde, sözü edilen varsayım nihaî gelir dağılımını sun'î olarak eşitlik yönünde etkiler. Zira, beyannameli mükelleflerin ortalama adam başına geliri diğer bütün gruplardan yüksektir (67). Nihaî gelir dağılımının en üst dilimlerini işgal eden beyannameli mükellef ailelerinin sayısını mümkün olan en yüksek sayıda kabul etmek, yüksek gelirlerin daha az sayıda birim (aile) arasında paylaşılmasını önlediği için eşitsizlikleri sun'î olarak azaltır (68).

(67) Ayrıca bu grubun iç gelir dağılımı diğer gruplardan daha fazla eşitsizlik göstermektedir. Çeşitli büyük grup dağılımlarının Lorenz eğrilerinden karşılaştırılması ile bu sonucu tesbit etmiş bulunuyoruz.

(68) 326.754 kişilik beyannameli mükellefi işçi - memur grubu ile küçük tüccar ve serbest meslek erbabına uygulanan katsayı ile (0,54) aile sayısına çevirsek; 15,1 milyar TL'lik geliri GDA'nda olduğu gibi 326.754 aile değil, 176.447 aile paylaşmış olacaktı. Bunun nihaî dağılımı eşitsizliğe yönelteceği açıktır. Ancak aile sayısında böylece meydana gelen azalmanın bakiye yoluyla hesaplanan emekli aileleri sayısını artırıcı etkisini de dikkate almak gerekir.

Yukardaki güçlüklerle yakından ilgili ve yine aile içi gelirin kaynakları hakkında bilgi yokluğundan, daha doğrusu yukardaki meselelerin hepsinde olduğu gibi temel malzemenin doğrudan doğruya ailelerden toplanmamış olmasından doğan meselelerden sonuncusu da, birden fazla kısmî dağılımda ve grupta bulunan kişi ve ailelerin gelirlerini nihaî dağılımda birleştirememekten doğuyor. GDA'nda (ve bizim hesaplarımızda) ücret bordrolarında görünen beyannameli mükellefler ve İşçi Sigortaları Kurumu'na dahil olduğu halde genel veya katma bütçeden aylık alan personel ile ilgili bazı düzeltmeler yapılmıştır. Ancak bunlar çeşitli kısmî dağılımların birleştirilmesinde meydana gelen çift saymaların hepsini temsil etmekten uzak olsa gerektir.

Bunlardan en önemlisi GDA'nda da temas edilen, fakat nihaî dağılımda dikkate alınmadığı anlaşılan (69) tarım ile tarım dışı kesimler arasındaki ikili sayma unsurudur. GDA'nda, IV. kısmî dağılımdaki işçilerin geniş ölçüde mevsimlik ve geçici işçiler olduğu tahmin ediliyor. Çoğu inşaat kesiminde çalışan ve aile gelirleri esas olarak tarımdaki dağılımlarda görünen ve geçici-mevsimlik işçilerin tümünü kapsadığı da şüpheli olan bu grubun gelirinin, tarım kesiminde ailelerinin mensup bulunduğu gelir gruplarına eklenmesi ve tarım dışı kesimde gösterilmemesi gerekir. Bunun dışında, esas olarak şehire yerleşmiş ancak köyde topraklarını kiraya vermiş veya köyle süregelen çeşitli ilişkileri yüzünden tarım gelirlerinden pay almakta bulunan ve tarım dışındaki bütün dağılımlarda yer almaları muhtemel kalabalık bir grubun varlığı da tahmin edilebilir. Bu ikinci grubun tarım dışı kesimin gelir dağılımları içinde yer alması, ancak burada görülen gelirlerin tarımdan alınan paylarla yükseltilmesi (ve bu son kalemlerin tarım kesiminde gösterilmemesi) gerekirdi.

Tarım dışı kesimde iki (ve istisnaen daha fazla) dağılımda birden görülen fertler de GDA'ndaki iki düzeltmeden ibaret olmasa gerektir (70). Meselâ emekli olduktan sonra başka bir işte çalışan, ticaret yapan kişiler, hem emeklileri kapsayan tablolarında,

(69) Mevsimlik ve geçici işçilerin aynı zamanda tarım kesimindeki gelirden pay almaları hususu «çeşitli gelirlerin bir araya getirilmesinde göz önünde tutulacaktır.» (Bölüm I, s. 33) denilmekte olmasına rağmen bu hususun nasıl göz önüne alındığı; alınıp alınmadığı konusunda başka bir işaretle rastlanmamaktadır.

(70) Aile içinde gelir kazanan fertlerin birden fazla grupta bulunmasından doğan meseleye kişilerin ailelere çevrilmesi sırasında temas edildi. Burada aynı fertin birden fazla dağılımda görünmesi hali bahis konusudur.

hem de ücret bordrolarında veya vergi beyannamelerinde ayrı fertler olarak görülür. Benzer mahiyette, fakat nihaî dağılım üzerindeki etkisi zıt yönde bir başka durum ise, gelir vergisi beyannamelerinde aslında bir aileye ait olması gereken gelirin, vergiden kaçınma amacı ile birden fazla mükellefe parçalanmış olarak gösterilmesidir (71). Tahminî örnekleri artırmak mümkündür; ancak şimdiye kadar verilen örnekler, GDA'nda izlenen metotla, çeşitli dağılımlar arasındaki ikili sayma unsurlarının büyük kısmının giderilmesinin imkânsızlığını göstermeye herhalde yetmiştir.

İkili saymanın giderilemediği her halde, birleştirilmesi gereken iki ayrı gelir kalemi iki ayrı birime ait görünmektedir. Bu iki birim, iki ayrı düşük gelirli grupta ise, meselâ mevsimlik-geçici işçiler ile düşük gelirli tarımsal ailelerin arasında aynı anda görünüyorsa, nihaî dağılımda düşük gelirli birimlerin sayısı sun'î olarak artmada ve gelirler arası eşitsizlikler gerçekte olduğundan fazla görünmektedir. Bunun zıddı olan bir durum varsa, meselâ beyannamelerde gerçekte aynı birime ait gelirin birden fazla mükellefe parçalanmış görünmesi halinde, eşitsizlikler sun'î olarak azalmış olur. Aslında birleşmesi gereken iki birimden biri yüksek, diğeri düşük gelirli gruplarda görünüyorsa, ikili saymanın nihaî dağılım üzerindeki etkisi, (meselâ emeklilerle beyannameli mükelleflerin yüksek gelirli dilimleri arasında bahis konusu ise) önceden kestirilemez.

c) Güvenilemeyecek ve sıhhati şüpheli malzeme.

Kısmî dağılımların kuruluşunda dayanılan malzemedен ve kullanılan verilerden bazılarına hiçbir surette güvenilemeyeceğini, diğerlerinin ise önemli hata unsurları taşıdığını söyleyebiliriz. Bunlardan en önemlilerine işaret edeceğiz.

İşçi ve memurlar grubundaki dağılımlardan 580.000 kişiyi kapsayan (IV., VII., X. ve XI. dağılımlar) dört grup hakkında dolaysız hiçbir bilgi mevcut değildir; bu yüzden bu dağılımlar ya tamamen tahminî olarak kurulmuşlar ya da başka dağılımlara uyduğu varsayımına dayandırılmışlardır.

Daha ciddi ve nihaî dağılım üzerindeki bozucu etkisi çok daha önemli bir sakatlık beyannameli gelir vergisi usulü dışında kalan

(71) Bu son husus gelir vergisi beyannamelerinden nihaî dağılıma geçmeye teşebbüs eden bütün araştırmalar için doğrudur. (Bk. Boratav, *op. cit.*, s. 26)

küçük ticaret ve serbest meslek erbabı ile ilgilidir (72). Bu grubun gelir dağılımı üzerinde elde mevcut yegâne kaynak, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün her ilde götürü vergiye tâbi meslek ve iş sahipleri için gelir takdir eden komisyonlardan sağladığı ortalama gelir rakamlarıdır. Bu rakamlar iller arasında farklılık göstermekle birlikte, aynı il içinde aynı meslekten olanların aynı geliri elde ettiği varsayımına dayanıyor. Böyle bir varsayımına dayanan dağılım her ildeki meslek içi gelir farklılıklarını gizlediği için gerçek eşitsizlikleri örtecektir; üstelik takdir edilen ortalamalar gerçek ortalamaların da altındadır (73). Bunun üstüne, sözü geçen grubun 189.000 kişi tahmin edilen (74) ve götürü usulle vergilenmeden de muaf olan küçük iş sahiplerini de kapsadığı dikkate alınır; eldeki ilk kaynağın küçük ticaret ve serbest meslek erbabının gelir dağılımı hakkında hiçbir gerçek bilgi vermediği söylenebilir. Bu yetersiz kaynaktan hareketle kullanılabilir bir gelir dağılımına geçmek için yapılan işlemleri daha önce kısaca özetlemiştik (75). Grubun toplam geliri bakiye usulü ile elde edilen gelir toplamının beyannameli mükelleflerle paylaşılması ile belirleniyor. Bu paylaşma işlemi özellikle vergiden muaf olan 189.000 kişinin de eklenmesi sonunda genişletilen grubun ortalama gelirini, vergi kaynaklarına göre vergiye tâbi 394.000 kişinin ortalama gelirinden 5 misli yüksek tahmin ettiği için grup gelirini sunî olarak büyültmektedir; aşağı yukarı 1/3'ü götürü vergiden dahi muaf iş sahipleri olan ve bütünü ile beyanname dışı olan bir grup için ortalama yıllık gelirin 10.000 TL olarak tahmini mübalâğalı olsa gerektir (76). Gelir toplamının tesbiti imkânsız olan bu grubun ge-

(72) Bu grup için uygulanan varsayımların ve eldeki verilerin yetersizliği araştırmacılar tarafından da farkedilmiş olacağı için GDA'nda bunlar vasıtası ile ulaşılan dağılımın terkedilerek tamamen tahminî bir dağılımın kullanıldığını yukarıda belirtmiştik. Bizim şimdi söylediklerimiz, III. kesimde kendi düzeltmelerimize esas aldığımız verilerle ve hesaplamalarla ilgilidir.

(73) *GDA*, Bölüm I, s. 92.

(74) *İbid.*, Sonuç, s. 21. Bu tahminin dayandığı kaynak ta açıklanmamıştır. Vergiden muaf 189.000 kişinin gelirlerinin toplamı ve dağılımı hiç bilinmediği için, bunların vergi kaynaklarından sağlanan dağılıma katılması, bu dağılımla tam bir ayniyet gösterdikleri varsayımı ile mümkün olmuştur. Vergiden muaf 189.000 kişinin, vergiye tabi 394.000 kişiden daha düşük gelirli kişilerden meydana gelmesi tabii olduğuna göre, böyle bir varsayımın sakatlığı ortadadır.

(75) Bk. yukarıda s. 7.

(76) Mevcut verilerden hareketle hesaplanan dağılımdaki en üst dilimlerin teka-bül ettiği fert ve aile gelirleri, vergi sistemimizin bütün boşluklarına rağmen beyanname usulünün kapsamından kaçamaması gereken bir seviyeyi bulmaktadır (Bk. *GDA*, Sonuç, s. 28, Tablo 15)

lir dağılımı hakkında da güvenilir bir gösterge olmaması yüzünden dağıtılan toplam gelirin % 10'undan fazlasını kapsayan bu kısmî dağılımın ciddi bir araştırmada kullanılamayacak derecede sıhatsiz malzemedен meydana geldiğini söylemek mümkündür.

Kısaca toplarsak, aslında iki alt-gruptan (götürü usulle vergiye tâbi olanlar ve vergiden muaf olanlar) meydana gelen bu grubun gelirler (ve muhtemelen kişiler) toplamı bilinmediği gibi, bir bütün olarak gelirlerinin dağılımı hakkında da, alt gruplardan sadece birini kapsayan fakat bu alt grup için dahi güvenilir malzemedен gayrisi olmadığı için, grubun gelir dağılımını tesbit teşebbüsü başarısızlığa uğramaya mahkûm idi.

GDA'nda kullanılan malzemedен hiçbir surette güvenilemeyecek olanlardan sonuncusu kanımızca tarımsal ücretlerdir. Tarım kesiminde ücret ödemelerinin ve ücret gelirlerinin, toprak ürünleri ve hayvancılık gelirleri ile kiralara ilâveten gelir grupları için hesaplanmasında, objektif verilere dayanan yegâne malzeme, daha önce de belirtildiği üzere; işletmelerin, sahip olunan arazinin ve tarımsal makinelerin işletme gruplarına göre dağılımından hareketle toplam işgücü arz ve talebinin işletme (gelir) grupları arasında yüzde olarak dağılımıdır. Yüzdelerle ifade edilen bu dağılımın parasal ödemelere ve gelirlere çevrilmesi için tarımsal ücretler toplamının ve bunu teşkil eden tarım kesimindeki ücretli istihdam hacmi (işçi sayısı ve yıllık ortalama çalışma süresi olarak) ile ortalama ücretlerin bilinmesi gerekmiştir. Ancak GDA'nda bu son grup bilgilerin hepsi tahminîdir. Hindistan ve Pakistan'daki tarımsal ücretler/tarımsal hasıla oranlarından hareketle Türkiye için tahminî bir oran ve bunun tekabül ettiği toplam ücretler (1,35 milyar TL.) tesbit edilmekte ve bu toplamla tutarlı olabilecek ortalama günlük ücret (6 TL.), işçi sayısı (1,5 milyon kişi) ve yıllık iş günü sayısı (150 gün) da yine tahmin edilmektedir. Tarımsal işgücü arz ve talebinin işletme grupları arasındaki yüzde dağılımının hesabı kusursuz olsa idi dahi, bu bilgiyi tamamlayacak malzemenin tümü ile tahmine dayanması, tarım kesimindeki ücretlerin tarımsal gelir dağılımı üzerindeki etkisinin tesbitine imkân veremez.

Ayrıca, tarımsal ücretlerle ilgili olarak GDA'nda kullanılan bütün malzemeyi sıhhatli kabul edebilsydik dahi, tarım dışı kesimdeki ücret ve aylık hesaplarının aksine, sadece ortalama ücretlerle ve ortalama yıllık çalışma süresi ile hesap yapılması çok önemli bir hata payı getirecekti. Bu yüzden 1,5 milyon kişilik bir

grubun elde ettiği ücret gelirleri kendi içlerinde tam bir eşitlik göstermektedir; 6 TL'lik ortalama ücret ve 150 günlük ortalama çalışma süresi varsayımları ile her tarım işçisi yılda 900 TL. ücret kazanır görünmekte ve tarımsal gelir dağılımı tablolarına böyle geçmektedir. Gerçi bu 1,5 milyon kişinin ücret dışı gelirleri vardır ve GDA ücret gelirlerinin, ücretlerden önce hesaplanan gelir dağılımındaki gelir grupları arasında nasıl dağıldığını tesbite yönelmiştir; ancak, herşeye rağmen 1,35 milyarlık bir gelir toplamının 1,5 milyon kişi arasında mutlak eşitlikle dağıtılması, tarım işçileri içinde yıllık çalışma süresi ve günlük ücret farklılıklarının yok varsayılması nihaî gelir dağılımını sun'î olarak eşitliğe yönelten etkenlerden biridir.

Yukarıda verilen örnekler, nihaî gelir dağılımının kuruluşunda kullanılması imkânsız olacak sıhatsız malzemeyi ortaya koymaktadır. Bunların dışında, sıhhat derecesi şüpheli veya güvenilerek kullanılması için bazı esaslı düzeltmelere ihtiyaç gösteren verilerden en önemlilerine de işaret edelim.

Türk tarımındaki mülkiyet ilişkilerinin ve bunların önemli bir yanı olan tarımsal kiralara ilgili kiracılık, yarıcılık, ortakçılık ilişkilerinin bölgesel farklılaşmalar içinde ciddi olarak tesbit edilmiş olduğu biliniyor. GDA'nda, tarım kesiminin en karışık bir yönünü teşkil eden kira meseleleri, tek bir tablo ile (77) geçiştirilmiş ve dokuz tarım bölgesi için hektar başına TL olarak kiraları gösteren tablonun verileri daha önce açıklanan şekilde tarımsal gelir dağılımının hesaplanmasında kullanılmıştır. DPT'nca yapılan bir ankete dayanılarak araştırmacılarca bölgesel kiraların tahmin edildiği belirtilmekte (78), ancak gerek anket ve gerekse tahminin mahiyeti belirsiz kalmaktadır.

Son olarak tarım kesimindeki gelir dağılımını tesbitte dayatılan temel istatistiklerin sıhhat derecesine dokunmak gerekir. Bu ise, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı 1963 Tarım Genel Sayımı örnekleme sonuçlarının değerlendirilmesini zorunlu kılar. Sözü geçen sayımın metodolojik bakımdan ayrıntılı olarak incelenmesi gerekli olmakla birlikte, bunu yapmaya kendimizi yetkili saymıyoruz. Ancak, GDA'nın özellikle dayandığı, sahip olunan ve işletilen arazi ile hayvanların işletme büyüklüklerine göre dağılımları ile ilgili bulgular üzerinde bazı genel gözlemlerde bulunacağız.

(77) *Ibid.*, Bölüm II, s. 22, Tablo 1.0.

(78) *Idem.*

1963 sayımının toprak dağılımı ile ilgili sonuçlarında ulaşılan işlenen arazi genel toplamı 17,1 milyon hektar olarak çıkmakta ve bu toplam GDA'nda esas alınmaktadır. Bu toplamın gerçek toplamın altında olduğunu gösteren bazı istatistikler mevcuttur. Yine işlenen arazilerin dağılımını veren 1952 anketi sonuçları 19,5 milyon hektarlık işlenen arazi toplamına ulaşmakta (79); carî tarım istatistikleri ise Türkiye'de işlenen araziye 24 milyon hektar civarında tesbit etmekte ve 1952-1963 arasında işlenen arazinin % 40'a yaklaşan bir oranda genişlediğini de göstermektedir. Carî tarım istatistiklerinin son yıllara ait işlenen arazi toplamını ve işlenen arazideki genişlemeyi mübalâğalı verdiği görüşünde bir gerçek payı olsa bile; bunun 7 milyon hektarlık farkın hepsini açıklaması muhtemel değildir. Bu yüzden 1963 tarım sayımının (kentlerdeki tarımsal araziye kapsamamasına rağmen) işlenen arazi ile ilgili önemli bir «eksik bildirme» payı taşıdığı söylenebilir. Önemli olan husus bu «eksik bildirme» nin işletme büyüklükleri arasında dağılımıdır.

Bu mesele üzerine ciddi olarak eğilen GDA, 1952 ve 1963 anketleri sonuçlarını karşılaştırarak, 1963'te 1952'ye kıyasla 500 dekarın altındaki işletmelerin normal bir genişleme göstermekte olduğunu, buna karşılık 500 dekarı aşan işletme gruplarının toplam genişliğinin azalmakta olduğunu tesbit etmektedir. 1963 sayımında, şüphesiz bir kaç milyon hektarı bulan eksik bildirme ile bu son gözlemin birleştirilmesi; eksik bildirmenin, 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkan -ve 1952 anketini etkilemesi muhtemel görülmeyen- tarımsal gelir vergisi ve toprak reformu tasarı ve söylentileri gibi büyük çiftçi çıkarlarını ilgilendiren yeni unsurların etkisi ile özellikle 500 dekarı aşan arazileri kapsadığı sonucuna ulaştırabilir.

Öte yandan büyük işletmelerde 11 yıl içinde görülen bu zahirî (veya gerçek) parçalanmaya rağmen 1952 ve 1963 anketlerinin toprak dağılımı sonuçları bir bütün olarak yüzdelerle ve Lorenz eğrileri ile karşılaştırılınca, 1963'teki eşitsizliklerin 1952'ye kıyasla ancak pek hafif bir şekilde azaldığı ortaya çıkmaktadır (80). Mutlak rakamlarla ve toprak dağılımının üst ucunda bu iki anket sonuçları arasında yapılan karşılaştırma 1952-1963 arasında toprak dağılımında eşitsizliklerin önemli derecede azaldığı hakkında sathî bir yargı uyandırabilirken, dağılımların bir bütün olarak ve yüzdelerle karşılaştırılması bu yargıyı doğrulamamakta; her iki dağı-

(79) *İbid.*, Bölüm II, s. 3.

(80) *İbid.*, Bölüm II, ss. 6-7; s. 40, Tablo 1.4.

lım esas itibariyle aynı yapıyı göstermektedir. İşte toprak dağılımındaki bu zahirî istikrar GDA'nda tam olarak kavrayamadığımız bir muhakeme ile (81) 1963 toprak dağılımı sonuçlarının geçerli ve kullanılabilir olduğunun iddia edilmesine sebep olmaktadır.

Toprak dağılımının orta dönemde sabitliğini iddia eden iktisadî bir «kanuna» dayanılmadıkça 1952 ve 1963 dağılımlarının büyük yapı farklılıkları göstermemesi, 1963 anket sonuçlarının sıhhati için yeterli delil olmasa gerektir. 1963 anketine göre birkaç milyon hektarlık «kayıp toprak» ve büyük işletmelerde 1952'ye kıyasla parçalanma gözleniyor. Bunun yanısıra, cüce işletmelerde de aşırı bir parçalanma ve nüfus birikimi varsa, dağılımın sırf büyük işletmelerdeki parçalanmadan ötürü eşitliğe kuvvetle yönelmesi gerekmez. Ancak buradaki mesele, kayıp toprakların hangi işletme gruplarına ait olduğu ve büyük işletmelerdeki parçalanmanın gerçek mi, yoksa siyasi sebeplere dayanan eksik bildirmeden ötürü zahirî mi olduğudur? Bazı dağınık gözlemler 1952-1963 arasında büyük toprak işletmelerinin daha da genişlediği yönünde olmakla birlikte, bizim elimizde bu konuda herhangi bir nihaî yargıya ulaşacak bilgi yoktur. Ancak tarımsal gelir dağılımı hesaplarının belkemiğini teşkil eden 1963 tarım sayımının toprak dağılımı ile ilgili sonuçlarında cevaplandırılmayan birçok husus olduğu ortadadır.

Hayvancılık gelirlerinin işletme büyüklüklerine dağıtılmasında da bazı tartışmalı hususlar vardır. Bir kere, hayvancılık gelirleri gayri safi olarak hesaplanmakta ve bu yüzden toprak ürünlerine kıyasla sun'î olarak genişlemiş görünmektedir (82). Bazı hayvan ürünlerinin fiatları için tek bir Türkiye ortalaması uygulandığı ve hesaplamalar genellikle hayvan sayısından hareketle yapıldığı için, bölgeler ve işletme tipleri arasındaki parasal verim farkları görünmemektedir. Bunun hayvancılık gelirlerinin dağılımındaki gerçek eşitsizlikleri bir miktar (sun'î olarak) hafiflettiği tahmin edilebilir. Son olarak, tarım sayımının bulgularına göre, topraksız

(81) «Lorenz eğrileri... incelendiğinde... görülmektedir ki 1952 ve 1963... anket sonuçları Türkiye için birbirine çok yakın bir yapı arz etmektedir... Mutlak rakamlar üzerinden yapılan karşılaştırmalar her ne kadar güvenilir bir sonuç bırakmıyorsa da dağılımların bünyesi bakımından bu anketler anlamlı... ve tutarlıdır.» (*İbid.*, Bölüm II, s. 6).

(82) Hayvancılıktaki inputlardan yalnız hayvan yemleri toprak ürünleri hesabının dışında bırakılarak tarım kesiminin bütünü için bir denkleştirmeye teşebbüs edilmiştir. (*İbid.*, Bölüm III, s. 2) Bu, ancak hayvan yemi üreticileri ile bu yemleri kullanan «hayvancı» aileler aynı gelir gruplarında iseler kişisel gelir dağılımı bakımından tarafsız bir işlemdir.

aileler dahi hayvan sahibi görüldüğü halde, arazisinin tamamını kiraya veren büyük ve küçük işletmelerde hayvan mülkiyeti hiç görünmemekte ve kendisine GDA'nda ücret ve kira gelirleri atfedilen bu gruplar hayvancılık gelirlerinden pay almamaktadır. Arazisinin tamamını kiraya veren toprak sahiplerinin köy dışında yaşadıkları varsayılıyor ise, bu varsayımın tarımsal ücret gelirlerine de uygulanması ve bu gruba mensup ailelerin, ücret hesabına da katılmaması gerekirdi. Tarım sayımından doğan bu eksiklik böylece GDA'nda bir tutarsızlığa sebep oluyor ve dokuz bölge için ortalama gelir büyüklüğü ayrıca hesaplanan bir grubun gelirini gerçekte olduğundan (ve büyük ihtimalle topraksız ailelerin gelirlerini kabartarak) düşük gösteriyor.

Son olarak tarım kesimindeki gelir dağılımının hesaplanmasında dikkate alınmayan gelir tiplerini ve grupları belirtelim (83). Bankalara ve özel kişilere (tefecilere) yapılan faiz ödemeleri hesaplanmamıştır. Bu, faiz yükü gelire oranla yüksek olan tarımsal grupların gelir dağılımındaki nisbî durumunu gerçekte olduğundan iyi gösterdiği gibi, tarım kesimi içinde yer aldığı halde tefecilik vs. ilişkileri içinde faiz geliri elde eden grupların paylarını sunî olarak düşük gösterir. Esasen köylerde yaşadığı halde tarım dışı faaliyetler içinde gelir kazananlar da GDA'na alınmamışlardır (84).

V — KISMÎ DAĞILIMLARLA İLGİLİ BAZI SONUÇLAR

GDA'nın Türkiye için tesbit ettiği gelir dağılımını kullanılan temel metodun çerçevesi içinde kalarak, mevcut verilerin imkân

(83) Tarım dışı kesimde farkında olunmaksızın hesaba katılmayan ve bu yüzden bakiye gelirler toplamına yansıyan (aylıklı grupların ikramiye, prim, temsil ödeneği gibi) gelir tiplerine yukarıda değinilmişti. Veri yokluğundan bilinçli olarak GDA dışında tutulan gayri menkul gelirleri için bk. *İbid.*, Sonuç, ss. 16, 18. Bunlara hayvan stokundaki artışların gelirden sayılmamış olması ve millî muhasebe metotlarının yetersizliği yüzünden millî gelirin kapsamı ve dolayısıyla dağıtılan gelir toplamı içine alınamayan, çoğu «aynî» olan gelir tipleri de eklenebilir.

(84) *İbid.*, Bölüm II, ss. 15 - 16. Antalya bölge araştırmasında bölge içindeki köylerde tarım dışı faaliyetlerde gelir elde eden kişiler arasındaki gelir dağılımı tesbit edilmiştir. Araştırılan köy nüfusunun % 0,82'si gibi küçük bir oranını kapsadığı ve aileler arası bir dağılım vermediği için bölge sonuçları Türkiye'ye teşmil edilmemiş ve «bu gelirler tarım gelirleri ile burada birleştirilmemiştir... Ancak bütün gelirlerin bir araya konulması sırasında bu tahmin hesaba katılacaktır.» Son cümledeki vaadin nasıl yerine getirildiği hakkında GDA'nda herhangi bir belirti yoktur. Böyle bir teşebbüsten «bütün gelirlerin bir araya konulması sırasında» vazgeçildiği anlaşılıyor.

verdiği ve istatistik tekniklerinin gerektirdiği ölçüde III. kesimde düzelttik. Ancak bu düzeltilmiş şekliyle dahi Türkiye için tesbit edilen kişisel gelir dağılımının herhangi bir iktisadî tahlil ve karşılaştırmaya temel teşkil edemeyeceğini GDA'nın temel metodunu ve kullanılan malzemenin sıhhat derecesini IV. kesimde eleştirerek göstermeye çalıştık. Ne var ki IV. kesimdeki eleştiriler yeni kantitatif düzeltmelere imkân vermiyor. Mevcut kaynaklarla Türkiye için kişisel gelir dağılımını tesbite teşebbüs etmeye karar verdikten sonra, GDA'ndaki temel metot hataları kendiliğinden doğmaktadır; herhangi farklı bir metot ta esas itibariyle benzer mahiyette ciddi yanlışmalara sebep olacaktı ve bu bakımdan bize araştırmacıların asıl hataları (III. kesimde gösterdiğimiz düzeltilmesi mümkün yanlışlıkları saymazsak) mevcut malzemenin imkân veremeyeceği bir teşebbüse, **Türkiye için** kişisel gelir dağılımını tesbite girişmiş olmalarıdır; izlenen metot bu iddialı teşebbüsün tabii sonucudur. Temel malzemesini doğrudan doğruya dağılıma esas teşkil eden birimlerden (ailelerden) toplamayan bir araştırma ile kişisel gelir dağılımını ülke çapında tesbit imkânsızdır. Farklı bir deyimle, mevcut kaynaklar, Türkiye için kişisel gelir dağılımını tesbite imkân verecek olgunlukta değildir.

Ancak bu olumsuz sonuç GDA'nda tesbit edilen kısmî dağılımların hepsi ve bunlardan ulaşılabilen bazı büyük grupların dağılımları için geçerli değildir. Bizce mevcut kısmî dağılımlar tarım kesimi, işçi-memur grubu, beyannameli mükellefler ve nihayet tarım dışı kesim için anlamlı sayılabilecek kişisel gelir dağılımları tesbit edebilmektir. Bu büyük grup dağılımlarından herbiri şimdiye kadar açıklanmış olan ve kullanılan malzemenin sıhatsizliğinden doğan zaafı taşımakla birlikte homojen olmayan grupların birleştirilmesini ve toplam gelirin sıhhatle tahminini gerektiren Türkiye çapında bir dağılıma geçişte düşülmesi zorunlu metot hatalarından arınmış olacaktır. Özellikle bakiye usulünden (85), kişilerden ailelere geçmede izlenen yoldan (86) doğan hatalar yukarıki grupların dağılımlarını bozmamaktadır. Böylece, emek gelirleri, tarım ve tarım-dışı kesimler ve beyannameli mükellefler için tesbit edilebilecek gelir dağılımları önemli hata payları taşımakla birlikte, Türkiye için yapılacak bir tahmine kıyasla güvenilir ve ba-

(85) Herhangi bir grubun toplam gelirinin eksik bilinmesi tek başına (eksik gelirler gelir grupları arasında eş-oranlı dağılmışsa) dağılımın yanlışlığı anlamına gelmez.

(86) Bu meseleden doğan hata özellikle tarımla tarım - dışı dağılımların birleştirilmesinde önem taşıyor.

zı iktisadî tahlil ve karşılaştırmalara temel teşkil edebilecek kadar sıhhatli olacaklardır (87). Bu kesimde, sözü edilen dağılımları kendi aralarında ve uluslararası bazı bulgularla karşılaştıracamız. Kullandığımız dağılımlar, III. kesimde açıklanan düzeltmelerden geçmiştir.

a) Emek gelirlerinin dağılımı.

Türkiye'deki işçi ve memurları kapsayan I. - XI. kısmî dağılımlar, III. kesimde açıklanan yolla birleştirilirse, Türkiye için emek gelirlerinin iç dağılımını elde etmiş oluruz. Tablo VI'da 23 gelir grubu halinde özetlenmiş bulunan bu dağılımda birimler aile olarak verilmekle birlikte (88), dayanılan malzeme - ücret ve aylıklar hakkında grup istatistikleri ve bütün kısmî dağılımlarda kişileri ailelere çevirmede aynı katsayının kullanılması yüzünden emek gelirlerinin iç dağılımı aslında aileler değil, çalışan (gelir kazanan) fertler arası bir dağılımı temsil etmektedir.

TABLO VI
TÜRKİYE'DE EMEK GELİRLERİNİN KİŞİSEL DAĞILIMI

Ortalama Yıllık Ge- lir (TL.)	Aile Sayısı	Toplam Gelir (TL.)	Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
			Aile (%)	Gelir (%)	Aile (%)	Gelir (%)
2.001	46.399	92.854.900	4,66	0,96	4,66	0,96
3.185	62.987	200.637.060	6,33	2,08	10,99	3,04
3.657	51.809	189.472.650	5,21	1,97	16,20	5,01
4.241	98.650	418.394.790	9,92	4,34	26,12	9,35
4.259	65.945	280.876.000	6,63	2,92	32,75	12,27
5.115	51.507	263.472.500	5,18	2,74	37,93	15,01
5.917	118.279	699.816.825	11,89	7,27	49,82	22,28
6.800	35.471	241.210.750	3,56	2,50	53,38	24,78
8.303	110.672	918.897.165	11,12	9,54	64,50	34,32
9.105	25.828	235.169.260	2,60	2,44	67,10	36,76
10.014	34.447	344.948.950	3,46	3,58	70,56	40,34
11.111	48.654	540.600.000	4,89	5,61	75,45	45,95
13.490	34.859	470.258.130	3,50	4,88	78,95	50,83
15.046	55.976	842.237.500	5,63	8,74	84,58	59,57
15.556	35.763	556.315.200	3,59	5,78	88,17	65,35
18.571	10.201	189.444.390	1,03	1,97	89,20	67,32
20.000	26.050	520.992.000	2,62	5,41	91,82	72,73
21.284	23.398	498.007.160	2,35	5,17	94,17	77,90
25.950	18.361	476.472.150	1,85	4,95	96,02	82,85
30.178	13.484	406.923.990	1,36	4,23	97,38	87,08
38.810	7.662	297.365.550	0,77	3,09	98,15	90,17
43.360	8.671	375.975.200	0,87	3,90	99,02	94,07
58.675	9.727	570.732.050	0,98	5,93	100,00	100,00
	994.800	9.631.074.170	100,00	100,00		

Emek gelirlerinin dağılımı için temerküz oranı : $G=0,407$ bulunmuştur. Bu dağılımı çeşitli ülkelerdeki emek gelirlerinin iç dağılımları ile karşılaştırmak anlamlı olabilir. Emek gelirlerinin kişisel dağılımı hakkında bilgi bulunan 5 ülke tesbit etmiş buunuyoruz. SSCB verileri yüzdelerle özetlenmiştir; diğer dört ülke için ise temerküz oranları mevcuttur.

TABLO VII
SSCB VE TÜRKİYE'DE ÜCRET VE AYLIKLARIN
KİŞİSEL DAĞILIMI

Kişiler (%)	Basit Yüzdeler		Kişiler (%)	Kümülatif Yüzdeler	
	SSCB, (1934)	Türkiye, (1963)		SSCB (1934)	Türkiye (1963)
10	3,0	2,4	10	3,0	2,4
10	4,8	4,2	20	7,8	6,6
10	5,9	4,6	30	13,7	11,2
10	6,9	5,1	40	20,6	16,3
10	7,8	6,3	50	28,4	22,6
10	8,9	8,1	60	37,3	30,7
10	10,2	9,3	70	47,5	40,0
10	12,2	12,5	80	59,7	52,5
10	16,0	16,5	90	75,7	69,0
10	24,3	31,0	100	100,0	100,0
100	100,0	100,0			

NOT : İşçi ve memurların en az ücretliden en yükseğe doğru sıralanmasından doğan yüzdeler. Türkiye için ailelerin yüzdeleriyle kişilerin yüzdeleri aynı yet göstermektedir. SSCB için kaynak, Abram Bergson, *The Structure of Soviet Wages*, Cambridge, Mass., 1944 Harvard University Press, s. 123,

Tablonun incelenmesi 1934 SSCB dağılımının (89), 1963 Türkiye dağılımına kıyasla eşitliğe daha yakın olduğunu gösteriyor.

- (87) Tarım dışı kesimin dağılımı bakiye usulünün zaafalarını kısmen taşıdığı, götürü usule tabi grubun güvenilemeyecek dağılımını ihtiva ettiği için bunların içinde en sıhatsiz olanıdır. Beyannameli mükellefler homojen bir toplumsal grup olmadığı; sırf vergi mevzuatının özelliklerinden ötürü götürü vergi usulüne tabi gruptan ayrıldığı için, bu grubun temerküz oranı hesaplanmamıştır.
- (88) Dağılımın karakterini değiştirmeyeceği için, III. kesimde I. - XI. kısmî dağılımların Türkiye için gelir dağılımını hesaplarken aile esasına çevrilmiş şekillerini burada aynen kullandık; tekrar kişilere (ücretlilere) dönmeyi gereksiz bulduk.
- (89) SSCB dağılımı o yılın Ekim ayını kapsıyor. Türkiye için I. - XI. dağılımların büyük kısmında bir aylık rakamlar yıla dönüştürülmüş; ancak III. dağılım için gelir grupları arasında yıllık tahminî çalışma süresi ile ilgili bazı düzeltmeler yapılmıştır.

1934 yılı SSCB'nde ücret farklılıklarının sanayileşme temposunu kolaylaştırmak amacı ile bilinçli olarak artırılmakta olduğu bir dönemin içindedir.

Tablo VIII de Türkiye ve dört Avrupa ülkesinde ücret ve aylık gelirlerinin iç dağılımlarını temerküz oranları ile karşılaştırıyor.

TABLO VIII
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE EMEK GELİRLERİNİN
İÇ DAĞILIMLARI, TEMERKÜZ ORANLARI

Yıl	Ülke		Temerküz Oranları
1959	Macaristan	(a)	0,207
1959	Macaristan	(c)	0,224
1959	Macaristan	(b)	0,236
1953	Danimarka	(b)	0,340
1953	Danimarka	(a)	0,380
1954	İsveç	(c)	0,360
1950	Hollanda	(a)	0,370
1950	Hollanda	(b)	0,540
1963	Türkiye	(c)	0,407

NOT : (a) Yalnız ücretliler. (b) Yalnız aylıklılar. (c) Ücretli ve aylıklılar bir arada. Bütün dağılımlar ücret ve/veya aylık elde eden fertler arasındadır. Kaynaklar : Macaristan için Eltetö, *op. cit.*, s. 231, diğer Avrupa ülkeleri için UN, *op. cit.*, ch. IX, s. 13, Tablo 8.

Tablo, Türkiye'de emek gelirleri arası eşitsizliğin ücret ve aylıklar birlikte alındığında Macaristan, İsveç ve Danimarka'dan daha fazla olduğunu gösteriyor.

b) Tarımsal gelir dağılımı.

Dokuz tarımsal bölgenin gelir dağılımlarının birleştirilmesi sonunda elde edilen tarımsal gelir dağılımı 21 gelir grubunda toplanmış şekliyle Tablo IX'da veriliyor.

TABLO IX

TÜRKİYE'DE TARIM KESİMİNİN KİŞİSEL DAĞILIMI, (1963)

Ortalama Yıllık Ge- lir (TL.)	Aile Sayısı	Toplam Gelir (TL.)	Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
			Aile (%)	Gelir (%)	Aile (%)	Gelir (%)
1.553	279.960	434.760.760	7,97	1,90	7,97	1,90
2.176	323.824	704.795.160	9,21	3,07	17,18	4,97
2.704	420.604	1.137.241.210	11,97	4,96	29,15	9,93
3.098	341.376	1.057.573.650	9,71	4,61	38,86	14,54
3.836	306.320	1.175.028.970	8,72	5,13	47,58	19,67
4.560	239.421	1.091.689.400	6,81	4,76	54,39	24,43
5.084	223.177	1.134.577.950	6,35	4,95	60,74	29,38
5.866	196.307	1.151.793.710	5,59	5,02	66,33	34,40
6.915	214.597	1.484.097.220	6,11	6,47	72,44	40,87
8.133	132.702	1.079.265.760	3,78	4,71	76,22	45,58
8.877	164.398	1.459.421.910	4,68	6,37	80,90	51,95
9.091	81.441	740.349.280	2,32	3,23	83,22	55,18
9.809	125.229	1.228.419.980	3,56	5,36	86,78	60,54
11.681	125.617	1.467.314.503	3,57	6,40	90,35	66,94
12.485	83.497	1.042.458.610	2,37	4,55	92,72	71,49
15.244	77.788	1.185.798.410	2,21	5,17	94,93	76,66
18.811	60.066	1.129.923.760	1,71	4,93	96,64	81,59
22.501	58.617	1.318.917.860	1,67	5,75	98,31	87,34
29.035	38.396	1.114.817.880	1,09	4,86	99,40	92,20
60.122	19.215	1.155.240.770	0,55	5,04	99,95	97,24
346.466	1.827	632.992.970	0,05	2,76	100,00	100,00
	3.514.379	22.926.472.000	100,00	100,00		

Tarım kesimi için temerküz oranı, $G_1 = 0,432$ olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de tarım kesimi için hesaplanmış bulunan temerküz oranı ile bazı başka ülkelerin temerküz oranları ile ifade edilen tarımsal gelir dağılımlarını Tablo X karşılaştırıyor.

TABLO X
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE TARIMSAL GELİR DAĞILIMLARININ
TEMERKÜZ ORANLARI

Yıl	Ülke	Temerküz Oranı
1953	Porto Riko	0,320
1953	Danimarka	0,340
1929	Polonya	0,350
1954	İsveç	0,360
1951	Barbados	0,380
1950	Hindistan	0,400
1948	İtalya	0,410
1950/53	A. B. D.	0,410
1963	Türkiye	0,432
1950	Hollanda	0,440
1952/53	Seylân (a)	0,450

NOT : (a) Gelir elde eden fertler arası dağılım. Diğerleri aileler arası dağılımlardır. Kaynak : Hollanda, Danimarka ve İsveç için UN, *Ibid.*, ch. IX, s. 13, Tablo 8; diğerleri için : Kuznets, *op. cit.*, ss. 50-51, Tablo 14.

Eldeki kaynaklar Türk tarımındaki gelir eşitsizliklerinin Hollanda ve (fertler arası bir dağılım olan) Seylân hariç diğer ülkelerden daha fazla olduğunu göstermektedir.

c) Tarım dışı kesimin gelir dağılımı.

Türkiye için I-XVIII kısmî dağılımların III. kesimde açıklanan şekilde düzeltilip birleştirilmesi sonunda tarım dışı kesimin kişisel gelir dağılımı elde edilir. Tablo XI bu dağılımı 22 gelir grubunda toplanmış şekliyle gösteriyor.

TABLO XI
TÜRKİYE'DE TARIM DIŞI KESİMİN KİŞİSEL
GELİR DAĞILIMI (1963)

Ortalama Yıllık Ge- lir (TL.)	Aile Sayısı	Toplam Gelir (TL.)	Basit Yüzdeler		Kümülatif Yüzdeler	
			Aile (%)	Gelir (%)	Aile (%)	Gelir (%)
2.314	199.164	460.770.710	11,34	1,48	11,34	1,48
4.030	277.874	1119.885.200	15,83	3,58	27,17	5,06
5.683	175.695	998.473.930	10,01	3,20	37,18	8,26
6.650	154.322	1026.208.100	8,79	3,28	45,97	11,54
8.568	173.750	1488.664.380	9,90	4,74	55,87	16,28
11.248	101.801	1145.020.410	5,80	3,67	61,67	19,95
13.230	99.457	1315.791.850	5,67	4,21	67,34	24,16
15.598	145.169	2264.296.590	8,27	7,25	75,61	31,41
19.630	36.800	723.954.140	2,09	2,32	77,70	33,73
21.630	129.007	2790.444.000	7,35	8,93	85,05	42,66
25.931	56.851	1474.203.400	3,24	4,72	88,29	47,38
31.467	70.366	2214.202.000	4,01	7,09	92,30	54,47
40.460	20.426	826.428.310	1,16	2,65	93,46	57,12
43.220	36.852	1592.749.850	2,10	5,10	95,56	62,22
58.900	31.227	1839.263.460	1,78	5,89	97,34	68,11
85.445	18.238	1558.341.810	1,04	4,99	98,38	73,10
122.591	8.890	1089.833.700	0,51	3,49	98,89	76,59
167.842	7.702	1292.722.800	0,44	4,14	99,33	80,73
233.537	4.230	987.862.400	0,24	3,17	99,57	83,90
367.529	4.845	1780.677.200	0,28	5,70	99,85	89,60
715.094	1.807	1292.174.400	0,10	4,14	99,95	93,74
2.336.337	837	1955.514.200	0,05	6,26	100,00	100,00
	1.755.315	31.237.483.000	100,00	100,00		

Tarım dışı kesimin gelir dağılımı için temerküz oranı, $G_{td} = 0,594$ olarak hesaplanmıştır. Tablo XII'de çeşitli ülkelerin tarım dışı kesimleri için bilinen temerküz oranları, Türkiye'ninki ile birlikte gösterilmektedir.

TABLO XII
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE TARIM DIŞI GELİR DAĞILIMLARININ
TEMERKÜZ ORANLARI

Yıl	Ülke	Temerküz Oranı
1959	Macaristan	0,270
1950—53	ABD	0,340
1954	İsveç	0,390
1948	İtalya	0,400
1953	Porto Riko	0,430
1951	Barbados	0,480
1929	Polonya	0,500
1952—53	Seylân (a)	0,520
1963	Türkiye	0,594
1950	Hindistan	0,690

NOT : (a) gelir elde eden fertler arası dağılım. Türkiye dağılımı aileler arası gösterilmekle birlikte, açıklandığı üzere gelir elde eden fertler arası dağılıma çok daha yakındır. Diğer ülkelerin dağılımları aileler arasındır. Kaynaklar: Macaristan için Eltetö, *op. cit.*, s. 231; diğerleri için, Kuznets, *op. cit.*, ss. 50 - 51, Tablo 14.

Tarım dışı kesimdeki gelir dağılımlarının karşılaştırılması Türkiye'yi Hindistan'dan sonra en ileri eşitsizlik derecesi gösteren ülke olarak ortaya koyuyor.

d) Türkiye içindeki çeşitli dağılımların karşılaştırılması.

Türkiye'de emek gelirlerinin, tarım ve tarım-dışı kesimlerin gelir dağılımlarının ve III. Kesimde Türkiye için hesaplanan genel gelir dağılımının (bu son dağılım için ileri sürülen bütün tereddüt-lü hususları unutmaksızın) temerküz oranlarını Tablo XIII'te bir araya getirdik.

TABLO XIII

TÜRKİYE'DEKİ ÇEŞİTLİ GELİR DAĞILIMLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI, (1963)

Dağılım	Temerküz Oranı
Emek gelirleri	0,407
Tarım	0,432
Türkiye	0,557
Tarım - Dışı	0,594

Temerküz oranı ayrıca hesaplanmamakla birlikte beyannameli mükelleflere ait Lorenz eğrisi Tablo XIII'teki dört dağılımın Lorenz eğrileri ile karşılaştırılmış ve diğerlerini aşan bir eşitsizlik derecesi gösterdiği tesbit olunmuştur.

Türkiye ile ilgili dağılımların kendi aralarında karşılaştırılması elimizdeki çeşitli ülkelere ait bulgularla tutarlı bir manzara gösteriyor. Bilgi sahibi olduğumuz ülkelerin çoğunda emek gelirlerinin iç dağılımı (Türkiye'de olduğu gibi) diğer dağılımlardan daha az eşitsizlik göstermektedir. Ayrıca tarım dışı kesimdeki gelir eşitsizlikleri, aşağı yukarı her ülkede ve Türkiye'de tarımsal gelirler az eşitsizlik göstermektedir. Ayrıca tarım dışı kesimdeki gelir eşitsizliği tarımsal gelir dağılımındakine oldukça yakındır. Bu durumun, tarım kesimi ile ilgili hataların dağılımı sun'î olarak eşitliğe yaklaştırma ihtimalinin yanı sıra, Türkiye'de emek gelirleri arasında oldukça ileri bir eşitsizlik derecesi bulunmasından doğduğu söylenebilir. Türkiye için mevcut grup ve kesim dağılımları için uluslararası karşılaştırmalar bakımından en sıhhatli olan ücret ve aylıkların kişisel dağılımının Tablo VII ve VIII'de karşılaştırma yapılan diğer bütün ülkelere daha fazla bir eşitsizlik göstermesi bu yargıyı doğrular yöndedir. Aynı şekilde, tarımsal dağılımın da karşılaştırma yapılan diğer ülkelerin büyük çoğunluğundan daha fazla eşitsizlik göstermekte olması anlamlıdır. Zira tarımsal dağılımın hesaplanmasından düşülen metot hataları ve kaynak yetersizlikleri öyle görünüyor ki hesaplanan dağılımın gerçek eşitsizlikleri tam olarak yansıtmasına imkân vermemiştir. Bu iki grup ve kesim dağılımı ile ilgili uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye için gözlenen ileri eşitsizlik derecesini güvenilir bir gösterge kabul edersek, tek başına bu husus bile GDA'ndaki bütün eksiklik ve hatalara rağmen araştırmanın bize sağladığı çok önemli bir bulgudur. Tarım dışı kesim ve Türkiye dağılımları gerçek gelir eşitsizliklerini sun'î olarak büyültmekte olsalar dahi ve Tablo V ile Tablo XII'deki uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye'nin nis-

bî durumu mübalâğalı olsa dahi, bütün veri ve karşılaştırmalardan ülkemizdeki grup, kesim ve genel gelir dağılımlarının oldukça aşırı bir gerçek eşitsizlik derecesi gösterdiği yönünde kuvvetli bir izlenim doğmaktadır.

Türkiye için hesaplanan temerküz oranının (eşitsizlik derecesinin), tarım ve tarım-dışı kesimler için hesaplanan oranların (eşitsizlik derecelerinin) arasında yer alması tabii görünüyor. Ancak bunun herhangi bir ülke ve her durum için geçerli olmayacağına da işaret edelim. Genel bir gelir dağılımının eşitsizliği iki büyük kesimdeki (tarım ve tarım-dışı kesimler) iç eşitsizliklerin yanı sıra, bu iki kesimin ortalama adam başına gelirleri arasındaki fark tarafından tayin edilir. Her iki kesimin iç dağılımları aynı eşitsizliği (hattâ en aşırı bir ihtimalle mutlak eşitlik) gösterse dahi, tarım kesimindeki ortalama gelirin tarım-dışı kesimdeki ortalama gelirden düşüklüğü arttıkça genel gelir dağılımındaki eşitsizlikler yükselir. Tarım ve tarım-dışı kesimlerdeki temerküz oranları birbirine yakın olan gelişmiş ve yoksul ülkelerin genel gelir dağılımları karşılaştırıldığında, yoksul ülkelerin -ülke çapında- daha aşırı bir eşitsizlik göstermesi, iki kesim arasındaki ortalama gelir farklarının bu ülkelerde çok daha fazla olmasındandır.

VI — SONUÇ :

GDA'nın eleştirici bir gözle değerlendirilmesinden doğan sonucu kısaca tekrarlayalım: Mevcut malzeme ile Türkiye için genel bir kişisel gelir dağılımı tesbiti imkânsızdır. Buna GDA'nda olduğu gibi teşebbüste ısrar etmek hatalı ve yetersiz metotların, sun'î ve gerçek dışı varsayımların (bilinçli veya bilinçsiz olarak) kullanılmasını zorunlu kılıyor. Buna karşılık GDA'nın topladığı malzeme bazı büyük kesim ve gruplar için kısmî kişisel dağılımlar tesbitine imkân verecek kadar zengindir. Emek gelirleri, (III. kesimdeki düzeltmeler yapılmak şartı ile) tarım ve tarım-dışı kesimler için böylece tesbit edilebilen dağılımlar (90) hatadan yoksun olmamakla birlikte, istatistikî veriler zenginleştikçe üzerinde düzeltmeler yapmayı mümkün kılacak hareket noktaları olabilirler ve şimdiki durumu ile dahi bazı anlamlı karşılaştırmalara ve iktisadî tahlillere temel teşkil edebilirler.

(90) Emek gelirlerinin iç dağılımının bu dağılımların en sıhhatlisi olduğuna, buna karşılık tarım dışı kesimin gelir dağılımının oldukça ciddi hatalar taşıdığına bir kere daha işaret edelim.

Türkiye için genel bir gelir dağılımını bugün için sıhhatle tesbit edememekle birlikte, ülkemizdeki genel gelir eşitsizliklerinin gelecekteki muhtemel seyri hakkında tarım ve tarım-dışı kesimlerin dağılımlarından hareketle bazı tahminler yapmak mümkün müdür?

Tarım ve tarım dışı kesimler için mevcut gelir dağılımları genel gelir dağılımının gelecekteki muhtemel seyri hakkında bize şu bilgileri sağlıyorlar: Tarım dışı kesimin iç gelir dağılımı tarım kesimine kıyasla daha aşırı bir eşitsizlik göstermektedir. Tarımda aile başına ortalama gelir 100 kabul edilirse, tarım dışı kesimde bu 273'tür. Bunlara iktisadî evrimin genel bir kanunu sayılabilecek bir olguyu da ekleyebiliriz: Uzun dönemde tarım kesimi tarım dışı kesim lehine nisbî olarak daralacaktır. Bunlara karşılık, tarım ve tarım dışı kesimlerin iç gelir dağılımlarının uzun dönem seyrinin kaba tahminleri aşan bir incelikle hesaplanamayacağını kabul etmek zorundayız. Bu durumda her iki kesim içindeki gelir eşitsizliklerinin ve ortalama kesim gelirleri arasındaki nisbî farkların uzun dönemde sabit kalacağını varsaymak uygun olabilir (91).

Bu veriler ve varsayımlara dayanılarak Türkiye'de kişisel gelir dağılımının uzun dönem seyrini tesbit eden bir model kurulabilir (92). Biz, burada böyle bir modelin işleyişi üzerinde bazı genel gözlemler yapmakla yetineceğiz.

Gelir eşitsizlikleri az olan tarım kesimi, daha yüksek eşitsizlikler gösteren, ancak ortalama aile geliri de daha yüksek olan tarım dışı kesim lehine daralırken genel gelir dağılımı üzerinde iki zıt etki doğar. Eşitsizlikleri aşırı olan kesimin ekonomi içindeki nisbî öneminin artması ve giderek ekonominin hâkim kesimi haline gelmesi eşitsizlikleri artırıcı bir etkidir; ancak bu süreç içinde ortalama geliri çok düşük olan bir kesimin ekonomi içindeki yeri de daralmaktadır. Farklı bir ifade ile yoksul köylü aileleri kentlere göçtükçe, köy hayatına kıyasla daha büyük gelir eşitsizlikleri gösteren bir kesim içine yerleşmekte, ancak köyden kente (tarımdan

(91) Kişisel kanımız her iki kesimde de, bugünkü siyasi - toplumsal ilişkiler süregeldikçe gelir eşitsizliklerinin artacağı yönündedir. Ancak bu kanıyı herhangi bir modelde kullanabilecek kesinlikte bir tahmine dönüştürmeye bugünkü veriler imkân vermiyor. Buna karşılık tarım ve tarım dışı kesimlerin *per capita* gelir farkları uzun dönemde nisbî olarak azalabilir.

(92) Bk. Kuznets, *op. cit.*, ve daha ayrıntılı ve teorik bir model için Simon Kuznets, «Economic Growth and Income Inequality», *American Economic Review*, Vol. XLV, No. 1.

sanayiye) geçme, dünün köylüsü ve bugünün işçisini net olarak daha yüksek bir gelir düzeyine çıkarmaktadır. Genel gelir dağılımının iki ucu (yoksul köylü aileleri ile şehirli büyük burjuvazi) arasındaki gelir farklarının önemi, köyden kente göç ile azalmaktadır.

Bu iki zıt etkinin genel gelir dağılımını hangi yönde değiştireceğini, modeli tam olarak kurup çözmeden bilemeyiz. Ancak, tarım kesimi ekonominin çok küçük bir parçası haline gelecek kadar daralmadan (93) iki kesim arasındaki ortalama gelir farklarının iktisadî gelişmede genel eşitsizlikleri azaltıcı etkilerini ihmal etmek yanlıştır. GDA'nda «gelecek on yılda Türkiye'de gelir dağılımının şimdiden daha gayri âdil bir şekil alacağı» (94) tahmin edilmekte; ancak bu, sözü geçen iki kesimin iç gelir dağılımları arasındaki farka dayandırılmakta; kesimler arası ortalama gelir farkları ihmal edilmektedir. Bu bakımdan GDA'nda ifade edilen kesinlikte bir tahmin, yukarıda belirttiğimiz model kurulmadıkça, dayanıksız olmaktadır. İki kesimin iç gelir dağılımlarının gelecekteki seyrinin tahmin edilememesi böyle bir modelin en önemli eksikliğidir.

Ancak, Türkiye çapında kişisel gelir dağılımının gerek bir yıl için, gerekse uzun dönem seyrinin bilinmesi ne derecede önemlidir? Bu bilgi ne gibi amaçlara hizmet edecektir? Toplumsal hayatımızı daha iyi kavramada ve iktisat politikası kararlarına rehberlik etmede hangi karanlık noktaları aydınlatacaktır? Çalışmamıza, bu sorulara cevap arayarak son vermek istiyoruz.

Tüketim fonksiyonu ve talep projeksiyonları ile ilgili kantitatif ekonometrik çalışmalar özellikle Türkiye gibi bir ülkede gelir dağılımı verilerinden yararlı olsa bile, bunların daha çok ekonominin bütününe değil grup ve sektörlerle bölünmüş kesimlerini kapsayan kısmî dağılımlar olacağı söylenebilir. Bunun dışında genel bir kişisel dağılımın ülkenin sınıflar arası ilişkilerini, toplumsal çalkantılarını, toplumsal grupların siyasi tercih ve eylemlerini aydınlatacak ve bu çerçevede sosyal adalet üzerindeki tartışma-

(93) Tarım ve tarım dışı kesimlerin ortalama gelirleri arasındaki farkın genel gelir eşitsizliklerini azaltıcı etkisi, tarım kesimi önemsiz sayılacak kadar daralınca iyice zayıflar ve hattâ ihmal edilebilir. Bu yüzden önümüzdeki beş on yıl içinde değilse bile çok uzun dönemde, tarım dışı kesimin gelir dağılımındaki eşitsizlikler ciddi olarak azalmadıkça genel gelir dağılımının bugünkünden daha fazla eşitsizlik göstereceği tahmin edilebilir.

(94) GDA, Sonuç, s. 3.

larda çeşitli siyasî akımların sözcülerine malzeme sağlayacak bir kavram olduğu düşünülebilir.

Ancak bu son hususta dahi birbirleri ile kültürel ve ekonomik ilişkileri pek sınırlı olan nisbeten kapalı grupların yanyana yaşadığı Türkiye gibi bir ülkede, bütün ülkedeki aile gelirlerinin büyüklüklerine göre sıralanması ile kurulan bir genel gelir dağılımının fazla anlamlı olduğu şüphelidir. Meselâ topraksız veya az topraklı köylülerin ekonomik ve siyasî tahlilinde anlam taşıyabilecek dağılım kavramları, özellikle bölgesel ve bazı hallerde bütün tarım kesimi için tesbit edilebilecek kişisel gelir dağılımları olacak, herhalde toprak mülkiyetinin (veya işletilen toprakların) dağılımı gibi bir **servet** dağılımı kavramı en az bunlar kadar anlamlı olacak ve topraksız köylü ile şehirli büyük burjuvazi arasındaki gelir farklarını zımnen anlamlı gören genel bir kişisel gelir dağılımı yoksul çiftçinin ekonomik ve siyasî davranışlarının açıklanmasında bize bir anahtar vermeyecektir (95).

Bu sebeptendir ki GDA'nın bize genel gelir dağılımı hakkında değil de, tarım ve tarım-dışı kesimlerin, emek gelirlerinin dağılımları üzerinde ve bizim zaman darlığından temerküz oranlarını ayrıca hesaplayamadığımız dokuz tarım bölgesine ait gelir dağılımlarının karşılaştırılmasına imkân verecek malzeme sağlaması pek büyük bir kayıp sayılmamalı. İktisadî ve sosyal politika ile ilgili meselelerde önem taşıyan veya toplumsal hayatımızın, özellikle sınıflar arası ilişkiler açısından daha iyi kavranmasını sağlayacak dağılımlar görünüşte daha iddiasız, kısmî kişisel gelir dağılımlarıdır; veya sosyal sınıflar arası gelir dağılımı, toprak mülkiyetinin dağılımı gibi «kişisel» olmayan, hattâ «gelir dağılımı» dahi olmayan dağılım tipleridir.

(95) Tarım ve tarım dışı kesimler, özellikle şehirdeki vasıfsız işçilerle yoksul köylüler arasındaki gelir farkları; köyden kente göçmeyi etkileyen bir unsur olarak tabii ki önem taşır; ancak bu farklılıkların tesbiti için genel bir kişisel gelir dağılımına ihtiyaç yoktur.